Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Bakalářská práce

Ondřej Novotný

Vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit u českých středoškoláků

The relation between parents' education and the vote intention of Czech high school students

Praha 2020

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lukáš Linek, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30. července 2020

Ondřej Novotný

Zde bych rád poděkoval svému vedoucímu Doc. PhDr. Lukáši Linkovi, Ph.D. za jeho přínosné rady a doporučení, projektu *Jeden svět na školách* za poskytnutí datového souboru k ročníku 2017, dále pak své rodině a přátelům za jejich vytrvalou podporu.

Klíčová slova (česky)

Záměr volit, středoškoláci, vzdělání rodičů

Klíčová slova (anglicky):

Intention to vote, secondary school students, parental education

Abstrakt (česky)

Tato bakalářská práce se věnuje analýze vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit českých středoškoláků. Zda tento vztah existuje, co tento vztah ovlivňuje, a jak lze tento vztah vysvětlit. Syntéza literatury ukazuje, že pozitivní efekt vzdělání rodičů na záměr volit byl prokázán u českých nezletilých (Kudrnáč, 2018), mezinárodně u nezletilých (Kim & Lim, 2018) a u finských mladých dospělých (Gidengil, Wass & Valaste, 2016). Na základě literatury shrnujeme čtyři možná vysvětlení daného vztahu: 1.) vzdělanější rodiče častěji sami volí a představují pro své potomky vzor, jejž potomci pozorují a prostřednictvím sociálního učení si jej osvojují, 2.) vzdělanější rodiče poskytují svým potomkům politicky stimulující prostředí doma, jež je vede k politickým hodnotám, a tak i samotnému záměru volit, 3.) vzdělanější rodiče vedou své potomky k jejich vyššímu vzdělání, například tím, že směřují své potomky na jiné typy škol, a tak si potomci osvojují řadu dovedností a hodnot vedoucích k volební účasti, 4.) vzdělání reprezentuje socioekonomický status či životní úroveň rodiny.

Testujeme tento vztah u českých středoškoláků za využití spojeného datového souboru z dotazníkového šetření *Jeden svět na školách* z let 2012, 2014 a 2017 metodou logistické regresní analýzy. Na jejím základě ukazujeme, že skutečně lze mluvit o pozitivním vztahu vzdělání rodičů na záměr volit středoškoláků, přičemž tento vztah se liší podle věku středoškoláků, kdy s rostoucím věkem efekt vzdělání rodičů klesá. Efekt vzdělání rodičů se ukazuje být nezávislým na čase a pohlaví jak rodičů, tak potomků. V návaznosti na možná vysvětlení ukazujeme, že typ školy může částečně vysvětlovat efekt vzdělání rodičů. Vnímaná životní úroveň rodiny a získávání informací od rodičů (jež používáme jako indikátor politicky stimulujícího prostředí doma) pak, ač záměr volit ovlivňují, efekt vzdělání rodičů nevysvětlují. Pro budoucí výzkum navrhujeme replikaci výzkumu se zahrnutím i proměnné rodičovské volby a kompletního konstruktu politicky stimulujícího domácího prostředí. Dále navrhujeme zaměřit na výzkumy osvětlující pokles efektu vzdělání rodičů na záměr volit v čase.

Abstract (in English):

This bachelor's thesis deals with the analysis of the relation between parental education and the intention to vote of Czech secondary school students - whether the relation exists, what affects this relation and how this relation can be explained. The synthesis of the literature shows that the positive effect of parents' education on the intention to vote has already been demonstrated in Czech minors (Kudrnáč, 2018), internationally in minors (Kim and Lim, 2018) and Finnish young adults (Gidengil, Wass & Valaste, 2016). Based on the literature we summarize four possible explanations of the relationship: 1.) more educated parents participate more often in elections themselves and represent a role model for their offspring, which offsprings observe and acquire through social learning, 2.) more educated parents provide their offspring with a politically stimulating home environment, which provides them to political values and stimulates their vote intentions, 3.) more educated parents lead their offspring to their higher education (in the context of secondary school students, this approach can be represented by the type of school) and so the offspring acquire a number of skills and values leading to voter turnout, 4.) education represents socioeconomic status or family standard of living.

We test this relation with Czech secondary school students using a combined data set from the *Jeden svět na školách* questionnaire survey from 2012, 2014 and 2017. Based on the logistic regression analysis, we show that there is a positive effect of parental education on the intention of secondary school students to vote and this relation varies according to the age of students - the effect of parents' education is decreasing with student' age. The effect of parents' education turns out to be independent of time and gender (both parental and offspring). In terms of possible explanations, it shows that the type of school can partially explain the effect of parents' education. The perceived standard of living and obtaining information from parents (which the author uses as an indicator of a politically stimulating environment at home) then, although they influence the intention to vote, do not explain the effect of parents' education. For future research, we propose replication of research, including the variable of parental choice and a complete construct of a politically stimulating domestic environment. We also propose to focus on research shedding light on the decline in the effect of parental education on the intention to vote over time.

OBSAH

1. ÚVOD 3

2. VÝCHODISKA 6

2.1. ZÁMĚR VOLIT 6

2.2. PROČ STŘEDOŠKOLÁCI? 7

2.3. ROLE RODIČŮ V POLITICKÉ SOCIALIZACI 8

2.4. ROLE SOCIOEKONOMICKÉHO STATUSU A VZDĚLÁNÍ RODIČŮ V POLITICKÉ SOCIALIZACI 9

2.5. MOŽNÁ VYSVĚTLENÍ VZTAHU MEZI VZDĚLÁNÍM RODIČŮ A ZÁMĚREM VOLIT POTOMKŮ 11

2.5.1. Rodičovský vzor 11

2.5.2. Politicky stimulující domácí prostředí 12

2.5.3. Reprodukce vzdělání 13

2.5.4. Vzdělání rodičů jako socioekonomický status 15

3. HYPOTÉZY 16

4. METODOLOGICKÁ ČÁST 20

4.1. POSOUZENÍ A LIMITY SEKUNDÁRNÍ ANALÝZY 20

4.2. DATOVÝ SOUBOR A DESKRIPTIVNÍ STATISTIKY PROMĚNNÝCH 21

4.2.1. Výběr 22

4.2.2. Definice a deskriptivní statistiky základních proměnných 22

4.3. ANALYTICKÁ STRATEGIE 27

4.3.1. Základní popis zvolené metody a důležité ukazatele 27

4.3.2. Předpisy regresních rovnic pro testování jednotlivých hypotéz 29

5. ANALYTICKÁ ČÁST 33

5.1. VZTAH MEZI VZDĚLÁNÍM RODIČŮ A ZÁMĚREM VOLIT STŘEDOŠKOLÁKŮ A JEHO VÝVOJ V ČASE 33

5.2. EFEKT PODLE POHLAVÍ RODIČŮ A POTOMKŮ 34

5.3. EFEKT PODLE VĚKU STŘEDOŠKOLÁKA 36

5.4. VYSVĚTLENÍ VZTAHU MEZI VZDĚLÁNÍM RODIČŮ A ZÁMĚREM VOLIT - ANALÝZA 37

6. DISKUSE 40

7. ZÁVĚR 43

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY: 45

9. SEZNAM TALBULEK A OBRÁZKŮ: 51

PŘÍLOHA 1. I

1. Úvod

Volby lze považovat za základní pilíř politické participace v demokratických státech. Jde v podstatě o jediný legální nástroj, prostřednictvím něhož mohou běžní občané rozhodovat o obsazení politických úřadů a nepřímo tak ovlivňovat budoucí politické směřování států. Volení zastupitelé konají důležitá politická rozhodnutí, přičemž čerpají legitimitu z mandátu vzniklého ve volbách. Podobně pak volby legitimizují i demokratická politická zřízení, neboť generují souhlas s režimem (Linek, 2013).

Politicko-sociologická literatura soustavně mluví o poklesu volební účasti od šedesátých let, přičemž tento pokles bývá často dáván do souvislosti s poklesem volební účasti mezi mladými voliči a prvovoliči (Blais & Rubenson, 2013). Mladí lidé volí méně, než starší, což platí poměrně univerzálně nezávisle na politické historii země či na faktu, zda jsou volby v daném státě povinné či nikoliv (Linek, 2012). Mnoho autorů zkoumá, co způsobuje výkyvy ve volebních účastech mladých dospělých z hlediska proměny generací, či z hlediska událostí životního cyklu (pro přehled Linek, 2012). Už značně méně literatury se ale zaměřuje na utváření postojů k volbě ještě v době středoškolského studia, tedy v období, kdy se jedinci nacházejí ještě na přelomu mezi dětstvím a dospělostí.

Budoucnost demokratických států přitom leží v rukou všech potenciálních budoucích voličů, a to včetně prvovoličů i těch, kteří zatím legálně volit nemohou. Ačkoliv se řada středoškoláků ještě voleb dle zákona účastnit nemůže, tito jedinci si již formují postoje, jež často přetrvávají do dospělosti (Jennings, Niemi 1974), přičemž mezi postoji k volbě a skutečnou volbou existuje silná souvislost (Kudrnáč, 2018).

Nejvýznamnější proměnnou shrnující postoje k volbě je záměr volit (intention to vote), jenž se nejčastěji měří v dotazníkových šetřeních otázkou, zda pokud by se nyní konaly volby, zda by se jedinci voleb zúčastnili, případně ještě příměji, zda až budou moci volit, se voleb zúčastní. Existují výzkumy, jež naznačují, že mezi tímto záměrem a reálnou volbou je prokazatelná asociace (Achen & Blais, 2016, Granberg & Holmberg, 1990), a to i mezi záměrem v dětství a později v dospělosti v rámci panelových dat (Kahne, Lee & Feezell, 2013). Proto považujeme zkoumání tohoto záměru za velmi relevantní. Předpokládáme, že záměr reprezentuje shodné motivace, jaké vedou i k volbám samotným a mohou tak ovlivňovat budoucí volební účast dnešních mladých.

Záměr volit podobně jako další politické postoje se postupně formuje v procesu politické socializace, procesu, v rámci něhož si jedinec od raného dětství osvojuje normy, hodnoty a postoje a utváří si tak představu o struktuře politického systému a své pozici v

něm (Krejčí, 2004), přičemž výsadní postavení v rámci tohoto procesu má rodinné prostředí (Langton, 1969). Je to totiž právě rodina, se kterou zprvu děti tráví nejvíce času, a proto má nezpochybnitelný význam v rámci budování jejich politických postojů, norem a hodnot. Politicky sociologická literatura mluví už přinejmenším od šedesátých let o vztahu mezi postoji rodičů a potomků (pro přehled Kim & Lim, 2018). Každá rodina přitom disponuje jiným socioekonomickým zázemím a členové rodiny různým vzděláním.

Vzdělání je považováno za významný prediktor jak politické participace obecně, tak i konkrétně volební účasti v dospělosti, ba u ní dokonce za prediktor ze všech statusových charakteristik nejsilnější (Linek, 2018). Přestože u středoškoláků sice nemůžeme mluvit o jejich dosaženém kompletním vzdělání, neboť své vzdělání ještě neuzavřeli, jsme schopni identifikovat nejvyšší dosažené vzdělání jejich rodičů a stejně tak můžeme zjistit typ školy, na které momentálně studují. Protože existuje prokazatelná souvislost mezi dosaženým vzděláním rodičů a potomků v dospělosti (např. Eccles & Davis-Kean, 2005), přičemž stejně tak politicky sociologická literatura dlouhodobě poukazuje na mezigenerační konzistenci v politických postojích mezi generacemi (pro přehled Kim & Lim, 2018), považujeme za přínosné zkoumat vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit u středoškolské mládeže.

Řada předchozích výzkumů prokazuje jeho efekt na politickou participaci potomků obecně (Verba, Schlozman & Burns, 2003, 2005, McFarland & Thomas, 2006), některé i konkrétně jak na volební účast dospělých (Gidengil, Wass, & Valaste, 2016), tak i na záměr volit nezletilé mládeže (Kim & Lim, 2018, Kudrnáč, 2018). Literatura se nicméně stále mechanismy přenosu vzdělání rodičů na záměr volit mládeže zabývá velmi zřídka. O to méně pokud jde o českou populaci, kde jsou všeobecně výzkumy politických postojů mládeže spíše výjimkou.

Našimi výzkumnými otázkami tedy jsou:

1.) **Jaký existuje vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit u českých středoškoláků?**
2.) **Co jej ovlivňuje?**
3.) **Jak lze tento vztah vysvětlit?**

Náš text se skládá z teoretické části, v rámci níž představíme východiska a dosavadní poznání ohledně vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit mládeže, a z empirické části, v rámci níž budeme testovat vybrané hypotézy týkající se vztahu a jeho vysvětlení, jež během teoretické části s ohledem na dostupná data zformulujeme. K tomu

budeme užívat česká data z trojice reprezentativních výzkumů *Jeden svět na školách* 2012, 2014, 2017, jež pro organizaci Člověk v tísni vytvořily agentury Millward Brown (v případě ročníku 2012) a Median (v případě 2014 a 2017). Na závěr shrneme dosavadní poznatky, limity výzkumu a navrhneme doporučení pro další výzkum.

2. Východiska

2.1. Záměr volit

V této úvodní části východisek bychom se pozastavili u toho, co vlastně reprezentuje proměnná záměr volit v rámci výzkumů mládeže. Behaviorální intence politicko-sociologická/psychologická literatura často využívá jako prostředek k tomu, aby poskytly náhled na budoucí politické jednání, přičemž vychází z toho, že rozvoj politických postojů v mládí má dlouhosáhlý efekt (Hoskins, Janmaat, Han & Muijs, 2016).

Literatura mluví o záměru jako o subjektivní pravděpodobnosti, že se jedinec bude chovat určitým způsobem (Fishbein & Ajzen, 1975), přičemž tento záměr tvoří trojice komponent. První touto komponentou jsou vnitřní přesvědčení týkající se daného chování, jež reprezentují jedincovo subjektivní hodnocení přínosnosti a prospěšnosti jednání. Dalším pilířem jsou subjektivní normy, jež představují posouzení vnímání aktu společností, jde tedy o faktor ztělesňující jakési sociální já ve vztahu k danému jednání. Poslední složkou je pak vnímaná kontrola jednání, jež udává rovinu evaluace uskutečnitelnosti s ohledem na překážky (Beck & Ajzen, 1991). To reprezentuje jakési interní zhodnocení něčeho, co politicky sociologická literatura v našem kontextu nazývá náklady na politickou participaci (např. Linek, 2013). Spojením těchto tří faktorů se utváří záměr, jenž dle Ajzena relativně spolehlivě predikuje samotné jednání (Beck & Ajzen, 1991), tedy mělo by platit, že čím větší je záměr uskutečnit určité chování, tím pravděpodobnější je to, že se jedinec daným způsobem skutečně zachová (Ajzen, 1991, Příhodová & Preiss, 2019).

Ohledně samotného záměru volit studie Achena a Blaise (2016) i Granberga a Holmberga (1990) ukazují, že mezi záměrem volit a reálnou volbou existuje prokazatelný vztah, přičemž analýza panelového výzkumu Kahne, Lee a Feezell (2013) mimo jiného ukazuje, že záměr mládeže hlasovat může fungovat jako silný determinant skutečné úrovně hlasování jich jako dospělých (Kahne, Lee a Feezell, 2013) [1]. Na základě toho tedy

[1] Zde je třeba zmínit, že zmiňované výzkumy měří záměr volit otázkou, zda až budou moci volit se jedinci volit chystají, zatímco my v naší empirické části budeme využívat otázky, zda „kdyby se zítra konaly volby, zúčastnil(a) byste se?“. Literatura mluví o *intention to vote* u obou těchto otázek, přesto považujeme za vhodné na tuto nuanci upozornit.

můžeme říci, že záměr volit nám do jisté míry je schopen poukázat na budoucí volební jednání.

Aby jedinec činil na základě záměru, musí mít nicméně zkoumané jednání pod svou kontrolou. Zároveň u zjišťování záměrů volit je třeba si být vědom omezení ohledně časové prodlevy mezi záměrem volit a dobou, kdy před jedincem bude stát reálná situace volby.

I proto je třeba mít na paměti, že záměr volit nám samozřejmě plně suplovat budoucí volební účast nemůže. Lidem může být různými způsoby zabráněno svůj záměr ve výsledku realizovat (Lazarsfeld & Franzen, 1945). Roli mohou hrát vnější okolnosti, případně lidé mohou v mezičase mezi vyjádřeným záměrem a volbami z nějakého důvodu svůj postoj změnit. Svou roli může hrát také sociální desirabilita – lidé mohou udávat, že by volili, i když nevolí, i naopak (Rogers & Aida, 2011).

Nicméně, jak již bylo zmíněno, zahraniční literatura záměr volit jako indikátor skutečné volební účasti používá poměrně běžně (pro přehled Hoskins, Janmaat, Han & Muijs, 2016), některá dokonce jako proxy proměnnou celkově politické participace[2] (Kim & Lim, 2018). Pro účely zkoumání faktorů ovlivňujících postoje vedoucí k volební účasti, pak lze považovat záměr volit za proměnnou jednoznačně vhodnou.

2.2. Proč středoškoláci?

Naší sledovanou skupinou jsou středoškoláci, tedy adolescenti obvykle mezi 15 a 20 lety, kteří navštěvují nějakou formu střední školy – v případě České republiky to znamená buď odborné učiliště, střední odbornou školu či gymnázium. Jedná se o období adolescence, jež je specifické významným psychosociálním vývojem, v rámci něhož si jedinci nejen formují svou osobnost a identitu (Vágnerová, 2000), ale také si vybírají a formují hodnoty a normy (Heller, 2014). Toto období spadá do takzvaných „formativních let“, v rámci nichž jedinci ještě nemají vybudované své politické návyky, a tak jsou snadněji ovlivnitelní vnějšími faktory (Neundorf & Smets, 2017). V této fázi života tak dochází ke krystalizaci sociopolitických postojů, které následně během dospělosti zůstávají relativně stabilní (Šerek, 2017). Proto považujeme jejich zkoumání za velmi důležité

[2] Zde byl nicméně záměr volit měřen v rámci indexu zahrnujícího i vyhledávání informací o politicích před volbami.

vzhledem k tomu, že co se týče volební účasti, jsou současní adolescenti potenciálními budoucími voliči.

Část ze středoškoláků už zažívá své první volby, zatímco jiné to teprve čeká. Řada autorů považuje první volební zkušenost za velmi důležitou, neboť si jedinec údajně buduje návyk na volbu (Jennings and Niemi 1974, McFarland & Thomas, 2006), což podporuje fakt, že účast v minulých volbách zvyšuje pravděpodobnost účasti u dalších (Dinas, 2010). I když tato perspektiva má svá omezení, neboť neumí příliš dobře vysvětlit fakt, proč souhrnné volební statistiky ukazují po osmnáctém roce pokles volební účasti, který se teprve kolem jednadvacátého roku zase zvedá (Linek, 2013), přesto považujeme zkoumání utváření postojů k volbě za významné. Tyto postoje k volbě resp. záměr volit totiž vyjadřují shodné faktory, jaké vedou jedince ke skutečným volbám (Achen & Blais, 2016), a proto formování těchto motivací přinejmenším v kratším horizontu může napovídat o jejich budoucím jednání.

Tato práce se zaměřuje především na utváření těchto postojů, neboť vycházíme z předpokladu, že politické hodnoty a postoje vedoucí k volební účasti či neúčasti nevznikají samy od sebe, ale postupně se od raného dětství budují v procesu politické socializace. Ta probíhá prostřednictvím více činitelů, mezi nimiž stojí škola, média, vrstevníci, církev, práce, a především, na co se zde budeme zaměřovat my, rodina.

2.3. Role rodičů v politické socializaci

Rodiče jsou obvykle považováni za jednoho z nejvlivnějších socializačních činitelů (Neundorf & Smets, 2017, Langton, 1969, Kudrnáč, 2018). Jde o primární sociální skupinu, se kterou jedinec přichází do kontaktu, a proto také rodinné prostředí je tím místem, jež jako první formuje ony normy, cíle a hodnoty jedinců. Politická socializace je mechanismem, v rámci něhož se jedinec začleňuje do politického systému. Učí se orientovat v politickém systému, utváří si představu své role v něm, učí se jednat (Krejčí, 2004, Glasberg & Shannon, 2011, Powell & Cowart, 2013), a dalo by se říci, že se jedná o mechanismus přenosu politické kultury z generace na generaci (Langton, 1969). Tím, že rodiče se svými dětmi tráví mnoho času, vedou své potomky ať už přímo či nepřímo k politické aktivitě či neaktivitě.

Už přinejmenším od šedesátých let mluví politicko-socializační literatura o mezigenerační konzistenci v politické identifikaci a participaci. V tomto ohledu můžeme mluvit o přenosu stranických identifikací a příslušnosti, politických ideologií či politických

preferencí z rodičů na děti (pro přehled např. Kim & Lim, 2018, Braungart & Braungart, 1975, nebo Neundorf & Smets, 2017). Stejně tak můžeme mluvit například o mezigeneračním přenosu politického zájmu a politických znalostí (Jennings, Stoker & Bowes, 2009), což jsou proměnné s politickou participací související.

Co je pro nás především důležité: literatura ukazuje, že rodiče, kteří byli více politicky aktivní, častěji mívají politicky aktivnější potomky (Hyman, 1959, podle Braungart & Braungart, 1975, Jennings & Niemi, 1974). Z aktuálnější literatury například Coffé a Vorpostel (2011) mluví o substanciálním efektu politické participace rodičů přímo na volební účast mladých dospělých. O silném efektu volení rodičů na postoje k volbě pak u českých prvovoličů poukazuje ve své dizertaci Aleš Kudrnáč (2017). To vše naznačuje, že efekt socializace má svůj význam a má smysl se mu věnovat. Musíme si nicméně být vědomi i omezení této perspektivy, jež vychází z faktu, že s odstěhováním potomků od rodičů se tento mezigenerační efekt snižuje (Bhatti & Hansen, 2012), tudíž roli hraje zřejmě nejen socializace, ale i kontext a v rodinách fungují i jiné mechanismy, než přímo pěstování norem a hodnot potomků – například přímá mobilizace či imitace v rámci spolubydlení. Efekt volebního chování rodičů na jednání jejich dětí nicméně přetrvává i po odstěhování (Gidengil et. al. 2016), proto lze považovat politickou socializaci za stále relevantní.

2.4. Role socioekonomického statusu a vzdělání rodičů v politické socializaci

Řada původních výzkumů politické socializace ze šedesátých let považovala socioekonomické proměnné spíše za šum, který by se měl odfiltrovat, aby bylo možné identifikovat mezigenerační přenos politických proměnných. Až později bylo uznáno, že socioekonomické proměnné hrají také nezanedbatelnou roli v rámci utváření politických postojů jedince v rodině (Kim & Lim, 2018). K dnešku můžeme najít již řadu literatury popisující například to, že adolescenti s vyšším socioekonomickým zázemím či s vzdělanějšími rodiči mívají často vyšší stupeň politických hodnot k vyšší účasti vedoucí. V tomto kontextu můžeme mluvit o postoji, že jsou volby povinností (Galais, 2018), o vyšším pocitu politické efektivity, tedy vlastním přesvědčení, že má jedinec možnost politiku ovlivnit, či zájmu o politiku (Paulsen, 1991), o vyšší politické informovanosti, případně o schopnosti politice rozumět (Jennings & Niemi, 1974). Ve spojitosti s tím pak

lze doložit i samotnou vyšší politickou aktivitu potomků socioekonomicky výše postavených rodičů oproti ostatním (Hess & Torney, 1968, podle Verba et. al., 2005).

Vzdělání rodičů pak bývá označováno za proměnnou ze socioekonomických proměnných nejsilnější (Flanagan & Levine, 2010, Plutzer, 2002), silnější, než například příjem rodičů či profese. Pozitivní efekt vzdělání rodičů na politickou participaci obecně i při zahrnutí dalších socioekonomických proměnných do analýzy potvrzuje Verba, Schlozman a Burns (2003, 2005)[3] či McFarland s Thomasem (2006)[4].

Mluvíme-li o vztahu mezi vzděláním rodičů a volební účastí mladých dospělých, pozitivní efekt na finských datech z volebních registrací roku 1999 ukazují Gidengil, Wass a Valaste (2016), jimž vychází celkový efekt 0,32 na hladině spolehlivosti 0,1%. Obdobný směr vztahu ilustrují taktéž Kim a Lim (2018) v rámci dat International Civic and Citizenship Education Study (ICCS) z roku 2009, tedy mezinárodních dat obsahujících informace z celkem 30 států. Ti mluví o vzdělání rodičů jako o robustním prediktoru záměru volit mládeže ve všech zúčastněných zemích pouze s výjimkou Kolumbie a Malty.

Vztah je nejsilnější ve Švýcarsku (6,4), Norsku (6,22) a České republice (5,84), zde vždy na hladině spolehlivosti 0,1%, relativně slabší je pak tento efekt například v Koreji (1,52), Bulharsku (1,54), Chile (1,9) a Thajsku (2,33), vždy alespoň na hladině spolehlivosti 5%[5]. Je třeba nicméně říci, že záměr volit zde byl definován nikoliv skrze otázku na hypotetické volby, ale skrze to, zda jedinci budou volit až dosáhnou plnoletosti s tím, že se do indexu započítával jednak záměr volit na lokální úrovni, na národní úrovni, tak i záměr získávat informace o kandidátech (Kim & Lim, 2018).

[3] Verba et. al. (2003, 2005) využívají dat z *Citizen Participation Study* z roku 1990. Politická participace je zde měřena „všeobecným indexem politické aktivity“ vycházející z původního konceptu *Civic Voluntarism Model* pocházejícího ze starších prací Sidney Verby a jeho kolegů, který dává dohromady volební účast, práci na kampani, příspěvky, kontaktování politiků, účastnění se protestu, neformální práce v komunitě, účastnění se meetingů či členství v politických stranách a organizacích (Verba, Schlozman & Brady, 1995).

[4] McFarland a Thomas (2006) využívají k analýze data z *National Educational Longitudinal Study* z roku 1996 a National Longitudinal Study of Adolescent Healt z roku 2003. Politická participace je zde definována kombinací volební registrace, volení, dobrovolnictví, participace na politické kampani a stranictví.

[5] Udáváme zde v závorkách regresní koeficienty celkového efektu vzdělání rodičů při kontrole demografických charakteristik (věk, gender, status imigranta) i dalších socializačních činitelů (média, vrstevníci, školní aktivity).

V kontextu českých dat a záměru volit ilustruje rozdíl záměru volit nezletilých středoškoláků podle vzdělání rodičů Aleš Kudrnáč (2018). Činí tak jednak na základě analýzy rozsáhlého vzorku Českého panelového šetření domácností z roku 2015 u dětí do 18 let, a pak také z části starších vzorků odpovídajících nezletilým dat Jednoho světa na školách 2009-2014 (která aktualizovaná a kompletní budeme používat také) a Průzkumu středoškoláků 2016 a 2017. Z jeho analýzy starších ročníků JSNS a Průzkumů středoškoláků vyplývá, že děti, které pocházely z méně vzdělaných rodin, vykazovaly dlouhodobě nižší ochotu účastnit se v budoucnu voleb (v průměru by volilo 44%), zatímco ty, které žily s alespoň jedním vysokoškolsky vzdělaným rodičem, měly naopak v průměru větší zájem o volební účast (v průměru by volilo 67%). Jeho analýza CHPS pak ukazuje, že rozdíl v záměru volit mezi potomky vysokoškolských rodičů (66%) a těm s výučním listem (44%) činil 22 procentních bodů (Kudrnáč, 2018).

2.5. Možná vysvětlení vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit potomků

Výše popsané poznatky naznačují pozitivní vztah mezi vzděláním rodičů a záměry volit u potomků. Jak ale tento vztah lze vysvětlit? O jakých proměnných lze uvažovat jako o mediátorových proměnných?

2.5.1. Rodičovský vzor

Prvním z možných výkladů je ten, že vzdělaní rodiče sami častěji chodí k volbám, a tak fungují pro své děti jako vzor, který pak jejich potomci napodobují (Kudrnáč, 2018). Tento přístup vychází z teorie sociálního učení Alberta Bandury (1977), která v rámci socializace zdůrazňuje důležitost observačního učení, tedy toho, že jedinec kognitivně zpracovává své zážitky, na základě čehož pak si často utváří své vlastní jednání. Právě rodiče v tomto učení hrají výsadní roli. V kontextu sociálního učení mluvíme o procesu modelování, který se skládá z řetězce čtyř komponent: jednak věnování pozornosti nositeli chování, v našem případě rodičům, jednak retenci, tedy uchování modelovaných vzorců v paměti, reprodukování činnosti, kdy se symbolická reprezentace externalizuje do reálného chování, a nakonec posílení, jež plní roli motivačního utvrzení (Bandura, 1977). Potomci tedy vidí, že jejich rodiče volí, tyto vzorce si uchovávají v paměti a následně sami volí.

Řada literatury ukazuje, že potomci rodičů, kteří se účastnili voleb, měli sami vyšší volební účast (Coffé & Vorpostel, 2011, Kudrnáč, 2017a). Není nicméně stále úplně jasné, do jaké míry lze považovat rodičovský příklad ohledně volení jako vysvětlující faktor

vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit. Na jedné straně v kontextu finských dat z volebních registrací z roku 1999 Gidengil a kolektiv (2016) ukazují poměrně významný mediační efekt rodičovské volby, kdy hlasování rodičů bylo schopno vysvětlit efekt vzdělání rodičů z 30,1%, v rámci českých dat nezletilých z CHPS Kudrnáč (2018) nicméně mluví o tom, že ač hlasování rodičů sice samo o sobě ovlivňuje záměr volit mládeže, efekt vzdělání rodičů příliš nevysvětluje.

Gidengil et al. (2016) v tomto kontextu navrhují teorii, že efekt sociálního učení je pro vysvětlování efektu vzdělání rodičů vhodný ve chvíli, kdy se nejedná o zemi s vysokou reprodukcí vzdělání, zatímco v zemích, kde se úroveň vzdělání výrazněji mezigeneračně reprodukuje, mezi které patří i Česká republika (Simonová & Soukup, 2009), pak budou vysvětlovat efekt vzdělání rodičů na záměr volit mládeže spíše jiné proměnné navázané na mezigenerační reprodukci vzdělání či sociálního statusu (viz. dále).

2.5.2. Politicky stimulující domácí prostředí

Dalším možným způsobem je, že děti vzdělanějších rodičů žijí v domácnostech, které jim poskytují politicky stimulující prostředí, jež je různými způsoby inspiruje k jejich vlastní volební participaci (Kudrnáč, 2018, Verba et. al., 2003, 2005). Na rozdíl od rodičovského příkladu nejde o příklad v samotném chování, ale spíše postupném budování širších politických motivací vedoucích k volbě. V této podobě jde o proces učení jak observačního, tak explicitního.

Jedním z hlavních vysvětlení by bylo, že vzdělanější rodiče například častěji v rodině diskutují o politice, což jejich potomky vede k politickým hodnotám k volebnímu záměru vedoucím. Literatura se poměrně shoduje na tom, že dospívající diskutující o politice se svými rodiči, mívají obvykle vyšší zájem se politicky angažovat, a to jak ve volebních tak nevolebních aktivitách (Andolina et al., 2003, Torney-Purta, Lehmann, Oswald & Schulzm, 2001). To samé platí pro dospělé, kteří si vybavovali politické diskuse v domácnosti v době svého mládí (Verba, Schlozman a Burns, 2003, 2005).

Politické diskuse mohou jedinci předávat jednak hodnoty stimulující záměr volit, jako je politická znalost (Šerek & Umemura, 2015) či pocit politické efektivity (Kudrnáč & Lyons, 2018), a pak také díky nim může být člověk svým okolím přímo k volbě mobilizován. Obecně platí, že jedinec poznává v diskusi postoje svého okolí a nějakým způsobem se k nim vztahuje (Šerek & Umemura, 2015), na základě čehož si utváří subjektivní normy, jež, jak již víme, záměry utváří (Příhodová & Preiss, 2019).

V rámci politicky stimulujícího prostředí ale nejde pouze o explicitní debaty o politice, ale například i o politické hodnoty samotných rodičů, jako je pocit politické efektivity a zájem o politiku (Kudrnáč, 2018, Kim & Lim, 2018). Tyto proměnné souvisí se samotnou účastí dospělých, ale také ovlivňují potomky, kteří se do těchto hodnot socializují a tyto hodnoty přejímají, což posléze ovlivňuje jejich vlastní volební záměry či účast. V tomto kontextu opět můžeme mluvit o klasickém řetězci sociálního učení, kdy si jedinec prostřednictvím pozorování projevů svých rodičů utváří obraz o politických hodnotách svých rodičů, jež udržuje v paměti a následně reprodukuje (Bandura, 1977).

Mediační efekt politicky stimulujícího prostředí ukazuje v rámci mezinárodních dat Kim a Lim (2018) a v rámci českých dat z Českého panelového šetření domácností (CHPS) z roku 2017 pak Aleš Kudrnáč (2018). V jeho modelu se ukazují tyto proměnné jako nejlépe vysvětlující vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem mládeže volit, kdy kompletně redukují efekt vzdělání rodičů mimo hladinu statistické signifikance. Zde se tedy můžeme domnívat, že zřejmě skutečně půjde o mediátory, byť je třeba mít na paměti, že naší sledovanou skupinou jsou všichni středoškoláci včetně těch zletilých a nelze vyloučit, že toto může platit pro zletilé středoškoláky jinak.

Náš datový soubor nám umožní toho vysvětlení skrze politicky stimulující prostředí testovat, byť pouze částečně, a to prostřednictvím informace o tom, zda jedinci získávají od rodičů informace o politických a společenských otázkách.

2.5.3. Reprodukce vzdělání

Další možný výklad vychází z předpokladu, že vzdělaní rodiče častěji mívají potomky směřující k vyššímu vlastnímu vzdělání, a tak jedinci získávají řadu charakteristik na vzdělání navázaných, jež pak mohou vést k jejich vlastní politické volební účasti. Tento přístup vychází z teorie dosahování socioekonomického statusu, což je výklad kladoucí do popředí politické socializace právě socioekonomickou reprodukci – a v tomto konkrétním případě skrze vzdělanostní reprodukci, a to jak ovlivňuje učení se jedince politickým postojům a intencím (Gidengil et. al. 2016).

Konkrétně je tento přístup k možné interpretaci založen na tom, že existuje poměrně přesvědčivá souvislost mezi vzděláním rodičů a jejich potomků, kdy vzdělanější rodiče a rodiče s vyšším příjmem mají vyšší vzdělanostní očekávání od svých potomků, a tak skrze kognitivně stimulující prostředí a výchovu ovlivňují jak jejich vzdělávací očekávání, tak i samotný úspěch potomků ve vzdělání (Eccles & Davis-Kean, 2005).

Tento výklad tedy tvrdí, že vzdělaní rodiče častěji mívají vzdělanější potomky, a to, co je k jejich záměru volit, jsou charakteristiky do značné míry navázané na něj. Vzdělání je koneckonců považováno za jeden z nejsilnějších prediktorů volební účasti na individuální úrovni (Linek, 2018), přestože není literatura úplně zajedno ohledně toho, co vlastně vzdělání reprezentuje.

Na jedné straně vzdělání může lidem poskytovat kognitivní schopnosti (Denny & Doyle, 2008), které jedincům pomáhají v politice se orientovat (Wolfinger & Rosenstone, 1980), a tak je pro ně jednodušší se rozhodovat a následně k volbám jít. Dále vzdělání člověku může také pomáhat odbourávat náklady na volební účast i ve formě usnadňování přístupu k informacím (Rosenstone & Hansen, 1993, Wolfinger & Rosenstone, 1980), či v delším časovém horizontu umožnění cesty k lepšímu zaměstnání (McClendon, 1976) a v souvislosti s tím více volnému času a energii (Vlachová & Lebeda, 2006). Další výklady tvrdí, že vzdělání může jedincům předávat politické hodnoty jako pocit politické efektivity, pocit občanské povinnosti volit (Linek, 2013), či politický zájem (Wolfinger & Rosenstone, 1980), jež politickou participaci a volební účast stimulují. Vzdělání pak také může reprezentovat sociální sítě, již si člověk během studia i v souvislosti se statusem buduje (Verba, Schlozman & Burns, 2005), nicméně vzdělání může ale představovat i charakteristiky jedince, jež získal ještě předtím, než se začal vzdělávat (Linek, 2013).

Efekt reprodukce vzdělání jako možného mediátoru mezi vzděláním rodičů a politickou participací zmiňuje Verba, Schlozman a Burns (2005). Ohledně záměru volit pak zmiňují mediační efekt vzdělanostních očekávání Kim a Lim (2018) u adolescentů a efekt přímo dosaženého vzdělání u mladých dospělých pak i Gidengil et. al. (2016), kdy efekt vzdělání potomků vysvětluje údajně efekt vzdělání rodičů na volební účast potomků ze 13,3%.

Protože naše práce se zabývá středoškoláky, tedy skupinou, jež ještě neuzavřela své vzdělávání, neexistuje možnost zjistit reálné nejvyšší dosažené vzdělání, jehož jedinci dosáhnou. Chceme se nicméně zabývat tím, do jaké míry vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem středoškoláků volit může mediovat typ školy, který jedinci navštěvují. Lze předpokládat, že potomci vzdělanějších rodičů mají vyšší šanci chodit na gymnázia (Kudrnáč, 2017b), tedy typ školy, jehož studenti častěji pokračují ve studiu i na vysoké škole (Procházková, 2006), a tak mají větší šanci získat výše popsané výhody k politické participaci a k volební účasti vedoucí. Literatura v tomto kontextu uvádí, že gymnaziáni

vykazují pozitivnější postoj k volbě, než studenti jiných typů škol (Straková & Simonová, 2013). Lze tedy předpokládat, že potomci vzdělanějších rodičů budou častěji navštěvovat typ školy, jenž výše jmenovanými způsoby stimuluje jejich záměr hlasovat ve volbách, a že tedy typ školy může být schopen vysvětlit rozdíl v záměru volit podle vzdělání rodičů.

2.5.4. Vzdělání rodičů jako socioekonomický status

Teorie dosahování socioekonomického statusu přepokládá, že faktor vzdělání je úzce spjatý se socioekonomickým statusem jedince. Na základě toho velká část literatury vzdělání rodičů využívá především jako indikátor socioekonomického statusu jako takového v kontextu politické participace a volební účasti (Verba, Schlozman & Burns, 2005, Gidengil et. al. 2016). V tomto kontextu se tedy dá říci, že vzdělání rodičů reprezentuje vlastně socioekonomický status rodiny a její životní úroveň. Vzdělaní rodiče poskytují svým potomkům různé socioekonomické výhody nejen v podobě jejich směřování k vlastnímu vzdělání, jak je tomu v případě výkladu prezentovaném v předchozí podkapitole, ale obecně k prostředkům a sociálním sítím vedoucím k odbourávání nákladů na volbu a psychologickému zapojení do politiky (Verba et. al. 2005). Roli může hrát volný čas, peníze i například občanské schopnosti, jež lidem umožňují zvládat náklady na hlasování a umožní jim maximalizovat užitek z hlasování (Wolfinger & Rosenstone, 1980). V tomto kontextu mimo jiné může vyšší socioekonomický status představovat ve vztahu k volební účasti či záměrům volit pozici profitující ze současného systému a mající zájem na jeho udržení (Kasara & Suryanarayan, 2015).

Tento přístup tvrdící, že vzdělání rodičů představuje především socioekonomický status, nám naše data umožňují testovat prostřednictvím otázky na vnímanou životní úroveň rodiny středoškoláků.

Obrázek 1.1. Možná vysvětlení vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků

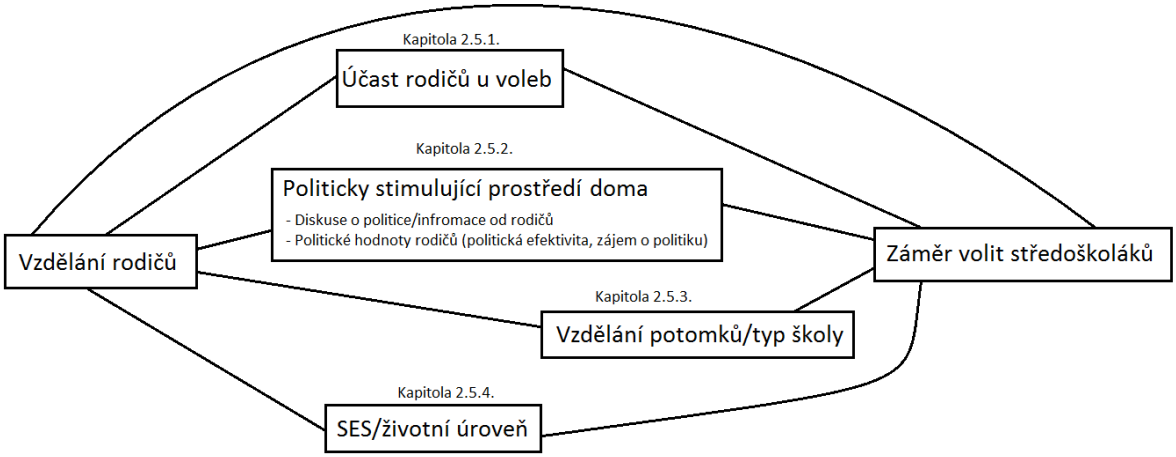

3. Hypotézy

Na základě výše uvedené syntézy se můžeme domnívat, že by měl existovat pozitivní vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškolské mládeže. Základním pilířem naší empirické části by tedy mělo být ověření tohoto vztahu, na základě čehož první hypotéza zní následovně:

H1: Existuje pozitivní vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit u středoškoláků

Kromě toho, jaký a jak významný tento vztah je, bude nás zajímat také otázka, jak se vyvíjí v průběhu času. Kudrnáč (2018) napřímo naznačuje nepatrně zvyšující se rozdíl v záměru volit mezi posledními jím sledovanými ročníky českého Výzkumu středoškoláků 2016 a 2017 u nezletilých. Na nerovnost v politické participaci podle vzdělání rodičů však podle vzdělání rodičů ukazují již data z počátku devadesátých let, kdy byla nasbírána data pro Civic Participation Study, jichž posléze užívali Verba, Schlozman a Burns (2003, 2005). Nelze zřejmě tedy předpokládat nějaký kontinuální pokles a tedy významný efekt času na vztah. Nicméně rádi bychom tento možný efekt času otestovali. Naše další hypotéza tedy zní:

H2: Efekt vzdělání rodičů na záměr středoškoláků volit se s časem nemění

Dalším v rámci našeho vztahu relativně neprozkoumaným aspektem je, zda silněji svým vzděláním ovlivňují potomky matky či otcové. Řada literatury ze šedesátých let

považovala za stěžejní efekt otce, pokud šlo o politickou identitu a participaci (Jennings & Langton 1969, Jennings & Niemi, 1971, podle Bhatti & Hansen, 2012), nicméně s postupem času začala literatura často ukazovat efekt opačný, přičemž argumentovala tím, že matky jsou ve vztahu k dětem těmi primárními pečovateli, kteří se svými dětmi tráví více času (Bhatti & Hansen, 2012) a v rámci komunikace jsou schopné lépe iniciovat otevřenou diskusi s potomky (Shulman and DeAndrea, 2014). Ohledně efektu hlasování rodičů nacházejí Gidengil et. al. (2016) a na všeobecné rovině i Bhatti & Hansen (2012) silnější efekt vzoru matky. Na základě toho formulujeme hypotézu:

H3A: Silnější efekt na záměr středoškoláků volit má vzdělání matky

Zůstává nicméně otázkou, zda se tento vztah neliší i z hlediska pohlaví potomka, tedy zda matky více neovlivňují dcery, zatímco otcové syny. Oberle a Valdovinos (2011) při studiu politických orientací v tomto kontextu například poukazují na to, že zatímco matky ovlivňovaly potomky obou pohlaví, tedy jak syny, tak dcery, otcové politicky ovlivňovali převážně syny. Bhatti a Hansen (2012) pak při rozlišení efektu jednotlivých rodičů podle pohlaví potomku ukazují, že u volební účasti potomků silněji rodiče ovlivňovali (svou volbou) potomka stejného pohlaví. Nabízí se tedy možnost, že zatímco matky silněji ovlivňují své dcery, otcové své syny. Testovat budeme tedy následující hypotézu s tím, že prošetříme efekty zvlášť u chlapců i u dívek, pro případ, že by se ukázalo to samé, co zmiňují Bhatti s Hansenem (2012):

H3B: Silnější efekt mají otcové na syny a matky na dcery

Protože období střední školy je specifické přechodem mezi dětstvím a dospělostí, je nasnadě otázka, jak se bude lišit efekt rodičovského prostředí s tímto přechodem. O vlivu rodičů se v literatuře věnující se socializaci mluví jako o snižujícím se s věkem, neboť dospělí tráví se svými rodiči méně času a získávají vyšší vlastní autonomii a působí na ně řada dalších vlivů (Arnett, 2006, podle Šerek & Umemura, 2015). Můžeme tedy předpokládat, že u zletilých bude efekt vzdělání rodičů významně slabší, neboť očekáváme, že v tomto ohledu se postupně odpoutávají od vlivu domácího prostředí, jehož roli budou nahrazovat vrstevníci a další socializační činitelé. Předkládáme tedy hypotézu:

H4: Síla asociace mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků se snižuje s věkem

Nyní se již dostáváme k možným vysvětlením vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků. Jedním z výše jmenovaných výkladů byl ten, že vzdělání

reprezentuje socioekonomický status (Kapitola 2.5.4.), jenž je reprezentován životní úrovní rodiny. Protože socioekonomický status považujeme v možném kauzálním řetězci za efekt, který jedince ovlivňuje dříve, než typ školy či politická stimulace v rodině, budeme jej zkoumat jako první. Hypotéza tedy zní následovně:

H5: Efekt vzdělání rodičů na záměr středoškoláků volit do značné míry reprezentuje životní úroveň rodiny, v níž se jedinec nachází

Dalším z možných výkladů, jež nám naše data dovolují testovat je ten, že potomci vzdělanějších rodičů směřují k vyššímu vlastnímu vzdělání a ve spojitosti s tím si osvojování různých faktorů vedoucích k jejich vlastní volební účasti (Kapitola 2.5.3.). Česká data ukazují, že postoj k volební účasti se liší podle typu školy, již žák navštěvuje. Studenti gymnázií mají pozitivnější postoj k volbě, než studenti jiných typů středních škol (Straková & Simonová, 2013). Zároveň lze předpokládat, že studenti gymnázií zřejmě budou častěji mít vzdělanější rodiče, než studenti odborných škol (Kudrnáč, 2017b). V tomto kontextu se tak nabízí hypotéza:

H6: Vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků lze vysvětlit typem školy, již studenti navštěvují

Dalším výše zmiňovaným výkladem je, že vzdělanější rodiče poskytují svým potomkům politicky stimulující prostředí (Kapitola 2.5.2.). Toto politicky stimulující prostředí obvykle bývalo popisováno kombinací politických hodnot rodičů a diskusí o politice v rodině (Kudrnáč, 2018, Kim & Lim, 2018). Náš datový soubor bohužel nedovoluje testovat tuto kompletní sadu proměnných, můžeme se nicméně zabývat tím, do jaké míry lze vysvětlit efekt vzdělání rodičů prostřednictvím toho, zda o politických a společenských otázkách získávají informace od rodičů, což lze přibližně zároveň považovat za indikátor diskuse v rodině. Politické diskuse, jak již víme, mohou potomky jednak mobilizovat a jednak vést k jejich politickým hodnotám jako je politická znalost (Šerek & Umemura, 2015) a pocit politické efektivity (Kudrnáč & Lyons, 2018), což je vede k jejich záměrům se voleb účastnit. Data nám tedy umožňují zkoumat, do jaké míry lze vysvětlovat efekt vzdělání rodičů skrze politické informování v rodině, tedy hypotéza zní:

H7: Vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit potomků lze vysvětlit tím, že vzdělanější rodiče častěji informují potomky o politice, což vede potomky k jejich záměru volit

Z výše uvedených hypotéz je jasné, že jednu z možných větví vysvětlení zde nebudeme moci testovat, a to efekt rodičovského vzoru (Kapitola 2.5.1.). I proto pro další výzkum doporučujeme jej do budoucích analýz středoškoláků zahrnout.

Obrázek 2.1. Hypotézy

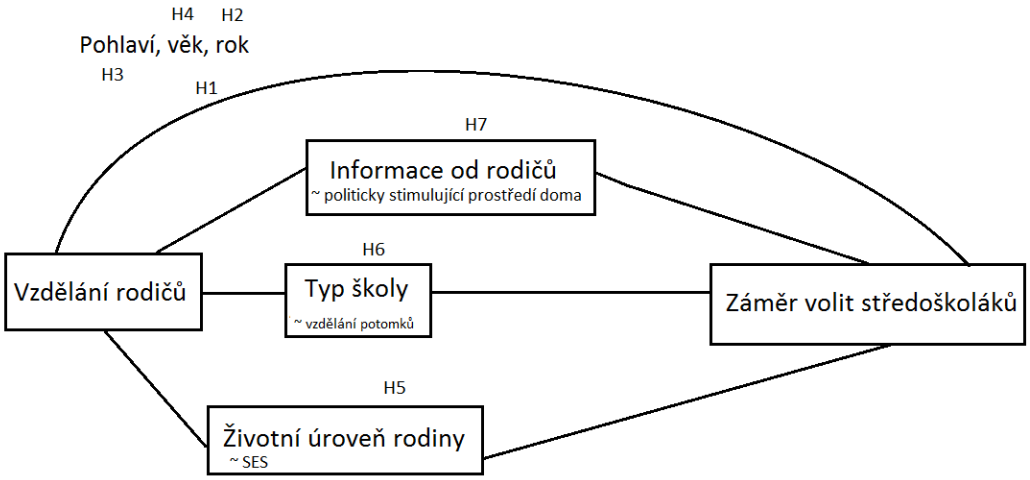

4. Metodologická část

4.1. Posouzení a limity sekundární analýzy

Protože využíváme sekundární analýzy dat, která původně sloužila pro jiný účel, než zkoumání různých dimenzí přenosu vzdělání rodičů na záměr volit mládeže, je třeba nejdříve zhodnotit, zda následující data má smysl použít. Obvykle je třeba data hodnotit z pohledů ontologického, gnozeologického, metodologického, etického a technického (Buriánek, 1988).

Z ontologického hlediska se jedná o výběrové šetření, jež můžeme považovat za reprezentativní jak z hlediska objektu, tak subjektu studia. Naší cílovou populací jsou středoškolští studenti, přičemž výběrový vzorek se skládá výhradně z nich. Vzorky byly vytvořeny prostřednictvím náhodného a stratifikovaného náhodného výběru, jejichž velikost je dostatečně velká a charakteristiky naší populace by měly přibližně odpovídat rozložení znaků v dané populaci. Metodologie výběru je podrobněji popsána dále.

Vzhledem k tomu, že naším hlavním záměrem je zkoumání vztahů, data dále na rozdíl některých ročníků původního výzkumu nedovažujeme. Protože výzkumy středoškoláků se do velké míry zabývaly názory středoškoláků na politiku a společnost – přičemž otázka záměru volit zde figurovala, můžeme považovat soubor za reprezentativní i z hlediska předmětu naší analýzy.

Ohledně gnozeologického a metodologického hlediska se ptáme na vhodnost daných indikátorů v kontextu a jejich srovnatelnost s potřebnými koncepty. Náš datový soubor obsahoval jak otázky na záměr volit, vzdělání rodičů, tak i na pohlaví, věk (a informaci o času nám podával rok sběru). To jsou vše proměnné, jež pokrývají přesně pojmy, jež naše hypotézy vyžadují. Ohledně proměnných, jež popisovaly možná vysvětlení, datový soubor obsahoval proměnné životní úroveň, typ školy a získávání informací od rodičů. Typ školy lze zde označit za kompletní indikátor toho, co jsme zamýšleli měřit. Pokud jde o vnímanou životní úroveň rodiny, lze jí taktéž považovat za indikátor subjektivní roviny socioekonomického statusu.

Za diskutabilní lze v tomto ohledu považovat užití proměnné získávání informací od rodičů jakožto indikátoru diskusí v rodině, respektive politicky stimulujícího prostředí. Zatímco totiž v původním kontextu autorům šlo především o výčet a zastoupení z jakých všech zdrojů jedinci získávají informace, v našem kontextu jde především o ukazatel toho,

do jaké míry je domácí prostředí stimulující z hlediska politických debat a informování se. Nicméně vzhledem k tomu, že u této proměnné mohli respondenti volit více odpovědí, předpokládáme, že lze i zde ji užívat jako indikátor v podstatě téže tendence.

Dalším z problémů je proměna způsobu výběru (viz. výběr 2012) a formátu některých škál v důsledku změny výzkumné agentury mezi ročníky, kdy jsme museli například slučovat kategorie (např. odlišná podoba škály na vzdělání rodičů v ročníku 2012 viz. Kapitola 4.2.2.). Proto ačkoliv používáme i srovnání v čase, po celou dobu je třeba mít na paměti limity vycházející z těchto skutečností.

Drobnou nevýhodou jsou také chybějící proměnné evaluující průběh sběru v rámci ročníku 2017, tedy proměnné tázající se na samostatnost vyplňování dotazníku studenty a jejich vnímání srozumitelnosti dotazníku. Považovali bychom za jiných okolností za vhodnou praxi vyřadit z analýzy dotazníky, které buď jedinci nevyplňovali samostatně a ty, kterým daní studenti nerozuměli, nicméně to nebylo v tuto chvíli možné. Vzhledem k tomu, že v předchozím ročníku poměr studentů vyplňujících dotazníky nesamostatně, případně těch, kteří dotazníkům nerozuměli, zaujímal relativně nízké procento, došli jsme k názoru, že se nejedná o fenomén, jenž by měl potenciál významně znehodnotit výsledky. Je třeba nicméně o těchto problémech a limitech informovat, aby čtenář tyto limity mohl nést v patrnosti až bude číst závěry analýzy.

Ohledně technické podoby dat - ta z let 2012 a 2014 disponují kompletní technickou zprávou, u těch z roku 2017 toto supluje kvalitní závěrečná zpráva a dotazník, z něhož jsou všechny proměnné srozumitelné. Ročníky 2012 a 2014 jsou dostupné z Českého sociálněvědního datového archivu, ročník 2017 jsme pak získali z interních zdrojů organizace *Jeden svět na školách*, kteří svolili k využití dat pro dané studijní účely, v podobě Excelových souborů a odkazu na závěrečnou zprávu jejich šetření. I z etického hlediska tedy díky svolení Jednoho světa na školách je naše využití daných dat neproblematické.

4.2. Datový soubor a deskriptivní statistiky proměnných

Jedná se, jak již bylo zmiňováno, o spojená data z trojice šetření realizovaného v případě dat z roku 2012 agenturou Millward Brown dat, v případě roků 2017 a 2014 pak

agenturou Median pro organizaci Člověk v tísni v rámci projektu *Jeden svět na školách*. Konkrétně probíhal sběr v lednu 2012, v dubnu a květnu 2014 a v červnu 2017.

4.2.1. Výběr

Pro zajištění maximální reprezentativnosti a validity pro ročník 2012 využívala agentura Millward Brown náhodného výběru, kdy jako opora výběru sloužil kompletní seznam středních škol v ČR. Z něj bylo náhodně vybráno 150 škol, jejichž ředitelé byli požádáni o účast na výzkumu. Z každé školy bylo zařazeno přibližně 20 dotazníků. Do finálního vzorku bylo vždy v rámci jednotlivých typů škol opět náhodně vybráno celkem 1100 respondentů tak, aby finální struktura vzorku přesně odpovídala podílu gymnázií, učilišť a SOŠ v ČR (Millward Brown, 2012).

U posledních dvou ročníků 2014 a 2017 realizovaných agenturou Median pak bylo využito metody stratifikovaného náhodného výběru, kdy nejprve byly náhodně vybrány školy a následně v nich v jedné třídě vyplňovali dotazníky jednotliví žáci. Jako opora výběru sloužil kompletní seznam středních škol v ČR (Median, 2014, 2017). Z něj byl vybrán hrubý vzorek škol (v roce 2014 vzorek 164 škol; v roce 2017 celkem 144 škol), jejichž ředitelé/zástupci byli požádáni o účast na daném výzkumu. Jako tzv. straty byly použity ukazatele – typu školy (gymnázium, odborná škola, učiliště), regionu (Čechy, Morava) a velikosti sídla (do 5 000 obyvatel, 5 000–99 999 ob., 100 000+ ob.). V rámci strat proběhl náhodný výběr škol (Median, 2014, 2017).

S účastí ve výzkumu souhlasilo v případě roku 2017 33 škol, v případě ročníku 2014 60 škol. „Z každé školy byla vybrána jedna třída, a to tak, aby došlo k reprezentativnímu zahrnutí věkových kategorií studentů. Studenti vyplňovali dotazníky sami během vyučovací hodiny za dohledu supervizora na dané škole. Tomuto supervizorovi (např. učitel předmětu Základy společenských věd) byla detailně vysvětlena metodika výzkumu, s kterou seznámil studenty“ (Median, 2014, s.2 / Median 2017, s. 4).

4.2.2. Definice a deskriptivní statistiky základních proměnných

Naší závislou proměnnou je záměr volit, který byl zkoumán skrze otázku: „Představte si, že by se příští týden konaly volby do Poslanecké sněmovny a Vy byste v nich mohl(a) volit. Zúčastnil(a) byste se voleb?“. Na tuto odpověď byla v původní podobě posledních dvou ročníků škála „určitě ano“, „spíše ano“, „spíše ne“, „určitě ne“ a „nevím“. V ročníku 2012 ekvivalentní roli hrála formulace: „Představte si, že byste nyní mohl/a volit

v parlamentních volbách. V takovém případě byste se voleb…“, kde nicméně respondenti mohli vybírat pouze mezi „zúčastnil/a“, „nezúčastnil/a“ či „nevím“.

Protože využíváme pro analýzu metody binární logistické regrese, i protože 2012 disponoval pouze binární proměnnou, bylo třeba i ostatní ročníky zjednodušit čistě na binární „ano“ a „ne“. V rámci „ano“ jsme počítali i ty, který řekli „spíše ano“. Kategorii „nevím“ jsme z analýzy vyloučili. Po provedení jmenovaných transformací je rozložení proměnné následující:

Tabulka 1.1. Záměr volit středoškoláků

	2012		**2014**		**2017**		**Celkem**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Ano	626	74	684	71	730	68	2040	70
Ne	221	26	284	29	351	32	856	30
Celkem	847	100	968	100	1081	100	2896	100
Chybějící hodnoty	253		152		103		508	
Respondentů	1100		1120		1184		3404	

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017

Dalšími významnými proměnnými bylo vzdělání otce, vzdělání matky a nejvyšší dosažené vzdělání rodičů dohromady. U jednotlivých rodičů mohli studenti vyplňovat v případě posledních dvou vln „ZŠ“, „vyučen(a)“, „SŠ s maturitou“ a „VŠ“ nicméně vzhledem k nízkému zastoupení základního vzdělání jsme i zde využili slučováním kategorií, kdy jsme spojili „ZŠ“ a „vyučen bez maturity“ do jedné proměnné „bez maturity“. Verze z roku 2012 disponovala ještě odpovědí „vyšší odborné“, jež jsme považovali stále za „střední“. Souhrnná proměnná nejvyšší dosažené vzdělání rodičů pak byla vytvořena dosazením toho vyššího ze vzdělání rodičů, co respondenti uvedli. V našem regresním modelu vystupují vzdělání rodičů jako kategorické proměnné s referenční proměnnou „ZŠ a vyučen bez maturity“.

Rozdělení vzdělání rodičů je v našem vzorku následující:

Tabulka 1.2. Vzdělání matek středoškoláků

	2012		2014		2017		Celkem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
ZŠ a vyučen bez maturity	416	40	410	38	323	28	1149	35
SŠ s maturitou	464	44	438	40	504	44	1406	43
VŠ	163	16	236	22	315	28	714	22
Celkem	1043	100	1084	100	1142	100	3269	100
Chybějící hodnoty	57		36		42		135	
Respondentů	1100		1120		1184		3404	

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017

Tabulka 1.3. Vzdělání otců středoškoláků

	2012		2014		2017		Celkem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
ZŠ a vyučen bez maturity	464	45	477	45	406	36	1347	42
SŠ s maturitou	355	35	325	31	414	37	1094	34
VŠ	202	20	261	25	310	27	773	24
Celkem	1021	100	1063	100	1130	100	3214	100
Chybějící hodnoty	79		57		54		190	
Respondentů	1100		1120		1184		3404	

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017

Tabulka 1.4. Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů (spojená proměnná)

	2012		2014		2017		Celkem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
ZŠ a vyučen bez maturity	316	30	321	29	215	19	852	26
SŠ s maturitou	479	45	432	39	501	43	1412	42
VŠ	265	25	357	32	446	38	1068	32
Celkem	1060	100	1110	100	1162	100	3332	100
Chybějící hodnoty	40		10		22		72	
Respondentů	1100		1120		1184		3404	

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017

V tomto ohledu je třeba mít na paměti, že se ptáme dětí a nikoliv jejich rodičů, takže nějaké zkreslení může být přítomno, nicméně nepředpokládáme, že by mělo být tak výrazné, že by znehodnotilo výsledky.

Další proměnnou, jež nás bude zajímat je pohlaví studenta. Podle této proměnné budeme v regresi zkoumat efekty jednotlivých rodičů na různá pohlaví potomků, abychom

viděli, jak se liší efekt na syny a na dcery. Protože předpokládáme, že chlapci volí více, v naší logistické regresi vkládáme pohlaví jako binární číselnou proměnnou s dívkami jako minimem (0) a chlapci jako maximem (1), přičemž s přidáním této proměnné do analýzy nám pak koeficienty budou udávat, nakolik se zvýší závislá proměnná, když se změní pohlaví z dívky na chlapce. Rozložení proměnné pohlaví bylo v našich souborech následující:

Tabulka 1.5. Respondenti podle pohlaví

	2012		2014		2017		Celkem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Muži	545	51	536	48	559	48	1640	49
Ženy	527	49	576	52	609	52	1712	51
Celkem	1072	100	1112	100	1168	100	3352	100
Chybějící hodnoty	28		8		16		52	
Respondentů	1100		1120		1184		3404	

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017

Protože nás zajímá, jak se liší efekt vzdělání rodičů na záměr volit studentů mezi různými věkovými skupinami, je třeba mít představu o rozdělení našich respondentů dle věku. V rámci regresní analýzy jsme pro věk užívali spojitou proměnnou, kdy věkové složení bylo transformováno do proměnné v intervalu 0-1, podobně jak jsme tomu učinili u pohlaví (zde tedy jednotlivé jednotky odstupňované po 0,2).

Tabulka 1.6. Respondenti podle věku

	2012		2014		2017		Celkem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
15 let	86	9	73	7	21	2	180	5
16 let	255	26	235	21	270	23	760	23
17 let	265	27	337	30	364	31	966	29
18 let	247	25	289	26	341	29	877	27
19 let	104	11	120	11	105	9	329	10
20 let	28	3	66	6	71	6	165	5
Celkem	985	100	1120	100	1172	100	3277	100
Chybějící hodnoty	115		0		12		127	
Respondentů	1100		1120		1184		3404	

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017

Informaci o efektu typu vzdělání budeme zkoumat na proměnné typ školy, kde studenti v reakci na otázku „moje třída/třída, ve které se nacházím, patří do jakého typu

školy“ původně vybírali mezi odpověďmi „gymnázium“, „střední odborná škola“, „odborné učiliště s maturitou“ a „odborné učiliště bez maturity“. Vzhledem k nízkému zastoupení posledních jmenovaných skupin a vzájemné logické příbuznosti, jsme sloučili odborná učiliště do jedné proměnné „odborné učiliště“.

Tabulka 1.7. Typ školy, kterou student navštěvuje

	2012		**2014**		**2017**		**Celkem**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
SOU	221	21	259	23	151	13	631	19
SOŠ	605	57	567	51	642	54	1814	54
Gymnázium	239	22	294	26	391	33	924	27
Celkem	1065	100	1120	100	1184	100	3369	100
Chybějící hodnoty	35		0		0		35	
Respondentů	1100		1120		1184		3404	

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017

Další proměnnou, jíž si budeme všímat z hlediska informace o socioekonomickém zázemí mládeže je vnímaná životní úroveň rodiny, tedy otázka „Vnímanou životní úroveň své rodiny považuji za…“, na což mohli studenti odpovídat „velmi vysokou“, „spíše vysokou“, „střední“, „spíše nízkou“ a „velmi nízkou“. Protože kategorie „velmi nízká“ a „nízká“ byla velmi slabě zastoupeny, transformovali jsme životní úroveň do tří kategorií „nízká“, „střední“ a „vysoká“. Je třeba vést v patrnosti, že kategorie nízká je i tak v porovnání s ostatními poměrně slabě zastoupená, nicméně vzhledem k zachování symetrie škály považujeme za vhodné ji zachovat. Nepředpokládáme, že by v kontextu metody logistické regrese výrazněji mohla zkreslovat výsledky. V rámci analýzy byla užita jako číselná proměnná v intervalu 0-1 (tedy zde aplikujeme kódování 0, 0,5 a 1).

Tabulka 1.8. Vnímaná životní úroveň středoškoláků

	2012		2014		2017		Celkem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nízká	61	6	50	5	41	4	152	5
Střední	470	44	480	43	489	42	1439	43
Vysoká	533	50	578	52	637	55	1748	52
Celkem	1064	100	1108	100	1167	100	3339	100
Chybějí	36		12		17		65	
Respondentů	1100		1120		1184		3404	

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017

V naší práci nás bude zajímat také, nakolik lze vysvětlit vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit mládeže prostřednictvím získávání informací od rodičů. Proměnná informování od rodičů byla zde měřena v rámci baterie „O aktuálních politických a společenských se nejčastěji dozvídám od…“, kdy jedinci mohli volit více odpovědí, z nichž první z možností byla právě rodina. Odpověď tedy měla binární charakter. Pro naši logistickou regresní analýzu pak podobně jako u pohlaví vkládáme do analýzy jako číselnou binární proměnnou. Poměry odpovědí byly v našem datovém souboru následující:

Tabuka. 1.9. Respondenti získávající informace o politice a společnosti od rodičů

	2012		2014		2017		Celkem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ne	716	65	641	57	582	49	1939	57
Ano	384	35	479	43	602	51	1465	43
Celkem	1100	100	1120	100	1184	100	3404	100

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017

4.3. Analytická strategie

4.3.1. Základní popis zvolené metody a důležité ukazatele

V naší analýze budeme využívat, jak již bylo naznačeno, metody logistické regrese, jež nám umožní zkoumat, jak závislou binární proměnnou záměr volit ovlivňuje sada nezávislých proměnných včetně těch kategoriálních (jak ukazuje minulá kapitola, některé necháváme kategoriálními, některé lze při úpravě v analýze považovat za číselné). Tato

metoda využívá zavedení tzv. logitu, tedy přirozeného logaritmu šance daného jevu. Ze zlogaritmované obecné logisticky regresní rovnice

(1) $\text{logit}(Y) = \alpha + \beta_1 X_1 + \ldots + \beta_K X_K$

pak lze skrze exponenciální funkci zpětně získat informaci o šanci, kdy tedy

(2) $\text{šance}(Y = 1) = \exp[\text{logit}(Y)] = \exp(\alpha + \beta_1 X_1 + \ldots + \beta_K X_K) =$
$\exp(\alpha) \times \exp(\beta_1 X_1) \times \ldots \times \exp(\beta_K X_K).$

Ta nám říká, jak se změní poměr pravděpodobnosti daného jevu v našem případě záměru volit se změnou závislé proměnné (Řeháková, 2000).

V momentech, kdy nebudou regresní koeficienty a šance snadno interpretovatelné, vypočteme predikované hodnoty (tzv. marginal effects), jež udávají v procentech změnu závisle proměnné, pokud se změní nezávisle proměnná o jednotku, zatímco všechny ostatní nezávisle proměnné jsou drženy na konstantní (pro nás průměrné) úrovni (Mitchel, 2012).

Signifikanci odhadů nám bude ukazovat Waldův test, jenž je založený poměru odhadu koeficientu a odpovídající standardní chyby. Ten má rozdělení χ^2 a říká nám, zda můžeme zamítat nulovou hypotézu, že $\beta = 0$.

Nakolik náš celkový model umí vysvětlit rozptyl naší závislé proměnné, o tom nám bude podávat informaci Nagelkerkův koeficient determinace, jenž je obdobou lineárního regresního R^2 pro logistický model. Při přidávání proměnných do analýzy tak budeme schopni říci, nakolik se nám s přidáváním proměnných stává model kvalitnějším ve smyslu jeho schopnosti predikovat záměr volit.

Pro odhad toho, jak se liší vztah podle různých kategorií, nám pomůže zavádět do modelů interakce proměnné vzdělání rodičů s dalšími proměnnými (čas, pohlaví, věk), jež jsou dány součinem daných proměnných. V našem kontextu lze totiž tyto členy interpretovat jako změnu vztahu na základě proměnné přidané do interakce.

Základním předpokladem pro užití logistické regresní analýzy je, že proměnné nejsou kolineární, tedy tak silně vzájemně korelované, že by vzájemně své efekty vyrušily. Proto budeme u každého našeho regresního modelu generovat Variance Inflation Factor, jenž multikolinearitu detekuje.

Pro naši analýzu budeme využívat kompletní spojený soubor všech tří nám dostupných ročníků *Jeden svět na školách* 2012, 2014 a 2017.

4.3.2. Předpisy regresních rovnic pro testování jednotlivých hypotéz

Základní rovnice udávající efekt samotného vzdělání rodičů (**H1**) v modelu bude vypadat následovně[6]:

(3) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů(2)

Zde nám půjde o odhalení samotného efektu záměru volit ve dvou rozměrech, abychom viděli, jak silný vztah mezi proměnnými je.

Pro vyšetření hypotézy, zda se efekt nezmění s časem (**H2**) bude sloužit logistická regresní rovnice v následujícím tvaru. Interakce mezi časem a vzděláním rodičů nám v tomto kontextu může říci, nakolik se liší efekt vzdělání rodičů podle času. Čas je zde operacionalizován na základě let sběru do číselné proměnné v intervalu 0-1:

(4) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů(2) + β21Čas + β31 Čas*Vzdělání rodičů(1) + β32 Čas*Vzdělání rodičů(2)

Pro srovnání efektu otce a matky, případně i s oběma rodiči dohromady budeme užívat následující trojici rovnic, přičemž roky sběru zachováme v podobě dichotomických proměnných jako kontrolní proměnnou (**H3A**). V rovnici zahrnujeme i pohlaví potomků, neboť předpokládáme, že pohlaví záměr volit ovlivňuje a může ovlivňovat i vztah (viz. další hypotéza). Jako kontrolní proměnné zde budou udávány binární proměnné udávající rok sběru:

(5) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů(2) + β21 Pohlaví + β31 kontrolní proměnné (roky)

(6) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání matky(1) + β12 Vzdělání matky(2)

[6] Všechny proměnné jsou srovnány od nejnižší po nejvyšší, kdy např. (1) znamená posun kategoriální proměnné o jednu jednotku – např. u vzdělání rodičů od vzdělání bez maturity ke středoškolskému.

+ β21 Pohlaví + β31 kontrolní proměnné (roky)

(7) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání otce(1) + β12Vzdělání otce(2) + β21 Pohlaví + β31 kontrolní proměnné (roky)

Pro srovnání efektu matky a otce a efektu nejvyššího dosaženého vzdělání rodiče dohromady (**H3B**) pak musíme výše uvedené rovnice upravit ještě o interakci pohlaví a vzdělání rodičů, jež nám může dát informaci, nakolik se efekt daného rodiče liší podle pohlaví potomka:

(8) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů(2) + β21 Pohlaví + β31 Pohlaví * Vzdělání rodičů (1) + β32 Pohlaví(1)*Vzdělání rodičů(2) + β31 kontrolní proměnné (roky)

(9) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání matky(1) + β12 Vzdělání matky(2) + β21 Pohlaví + β31 Pohlaví*Vzdělání matky (1) + β32 Pohlaví*Vzdělání matky(2) + β31 kontrolní proměnné (roky)

(10) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání otce(1) + β12 Vzdělání otce(2) + β21 Pohlaví + β31 Pohlaví*Vzdělání otce(1) + β32 Pohlaví*Vzdělání otce(2) + β31 kontrolní proměnné (roky)

Hypotézu o efektu věku na vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků, resp. na to jak se tento vztah liší podle věku (**H4**), budeme testovat rovnicemi:

(11) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů(2) + β21 Věk + β31 kontrolní proměnné (pohlaví a roky)

(12) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů(2) + β21 Věk + β31 Věk*vzdělání rodičů(1) + β31 Věk*vzdělání rodičů(2) + β41 kontrolní proměnné (pohlaví a roky)

Nyní přichází na řadu hypotézy testující možná vysvětlení vztahu. Ty budeme testovat tak, že budeme postupně do modelu přidávat dané potenciálně efekt vysvětlující proměnné, přičemž si budeme všímat, nakolik se mění efekt vzdělání rodičů. Bude-li se významně zmenšovat – případně přímo zmizí (přestane být statisticky signifikantní), pak to může indikovat právě to, že efekt vzdělání rodičů lze vysvětlit přidávanou proměnnou.

Pro zkoumání možného vysvětlení prostřednictvím životní úrovně rodiny budeme zkoumat na srovnání modelů, jež popisují následující rovnice:

(13) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů(2)
+ β21 kontrolní proměnné (věk, pohlaví, roky)

(14) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů(2)
+ β21 Životní úroveň + β31 kontrolní proměnné (věk, pohlaví, roky)

Pokud některá ze zde plánovaných kontrolních proměnných se v předchozí analýze ukáže jako významnou, budeme zobrazovat v tabulkách i ji, abychom ji mohly zahrnout do případné interpretace.

Pro možné vysvětlení typem školy dále přidáme do analýzy i typ školy, kdy opět budeme pozorovat, nakolik se změní efekt vzdělání rodičů:

(15) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů (2)
+ β21 Životní úroveň + β31 Typ školy(1) + β32 Typ školy(2)
+ β41 kontrolní proměnné (věk, pohlaví, roky)

Pro možné vysvětlení získáváním informací od rodičů pak:

(16) logit (Záměr volit) = α + β11Vzdělání rodičů(1) + β12 Vzdělání rodičů(2)
+ β21 Životní úroveň + β31 Typ školy(1) + β32 Typ školy(2)

$+ \beta 41$ Informace od rodičů $+ \beta 51$ kontrolní proměnné (věk, pohlaví, roky)

5. Analytická část

5.1. Vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků a jeho vývoj v čase

Základem naší analýzy je, zda skutečně existuje pozitivní vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků, přičemž odpověď na tuto otázku nám ukazuje Tabulka 2.1. Tento základní model lze považovat za signifikantní a je schopen vysvětlit celkem 3% rozptylu naší závislé proměnné záměr volit. Poměrně přesvědčivě ukazuje, že skutečně existuje pozitivní vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit jejich potomků z řad středoškolských studentů.

Potomci vysokoškoláků mají 2,28 krát větší šanci mít zájem jít k volbám než potomci studentů bez maturity (kteří jsou zde referenční kategorií) a potomci středoškoláků mají 1,43 krát větší šance. To vše na hladině spolehlivosti pod 0,1%. Můžeme tedy potvrdit základní hypotézu **H1** a říci, že skutečně můžeme mluvit o pozitivním efektu vzdělání rodičů, jak ukázala literatura již u českých nezletilých (Kudrnáč, 2018) a finských mladých dospělých (Gidengil et. al., 2016).

Tabulka 2.1. Prediktory záměru volit středoškoláků (vzdělání rodičů, čas a interakce vzdělání rodičů a času)

	Model 1		**Model 2**	
	B	Exp(B)	B	Exp(B)
Vzdělání rodičů (ref. kat. bez maturity)				
SŠ	0,36***	1,43	0,57***	1,77
VŠ	0,82***	2,28	0,98***	2,66
Čas			-0,24	0,79
Interakce				
Čas*SŠ			-0,34	0,71
Čas*VŠ			-0,19	0,83
Konstanta	0,47***	1,60	0,58***	1,79
Nagelke R^2		0,03		0,04

Zdroj: Jeden svět na školách, spojené soubory 2012, 2014, 2017, N=3404

Poznámka: Statistická signifikance: *** p<0.001 ** p<0.01 * p<0.05 + p<0.1

U modelů byl proveden test multikolinearity, kdy žádná proměnná nevykazovala hodnotu VIF (Variance Inflation Factor) vyšší než 1,018

Přidáním času a interakce času se vzděláním rodičů do analýzy nám vznikl Model 2, na jehož základě můžeme být schopni odpovědět na otázku, zda se efekt mezi vzděláním rodičů a záměrem volit mění v čase. Na základě nesignifikantních interakčních členů můžeme zamítnout, že by tomu tak bylo. To je v souladu s naší hypotézou **H2**, jež vyházela z toho, že efekt vzdělání rodičů na záměr volit potomků je v čase relativně stabilní fenomén.

5.2. Efekt podle pohlaví rodičů a potomků

Naší další hypotézou je, že efekt je silnější u matek, než u otců. Zavádíme logistickou regresi při kontrole pohlaví potomků a roku sběru, kdy náš model je schopen vysvětlit již 4% rozptylu záměru volit. Pokud jde o regresní koeficienty, případně poměry šancí, můžeme vidět, že efekt vzdělání matky je nepatrně silnější, než vzdělání otce. Jde nicméně o velmi nenápadné rozdíly, kdy potomci matek se středoškolským vzděláním mají 1,57 krát vyšší šanci mít zájem volit než potomci matek bez maturity, zatímco otcové 1,31 krát vyšší než potomci otců bez maturity. Potomci vysokoškolsky vzdělaných matek pak 2,35 krát, zatímco potomci vysokoškolsky vzdělaných otců 2,22 krát.

Tabulka 3.1. Prediktory záměru volit středoškoláků (vzdělání rodičů a pohlaví)

	Rodiče dohromady		**Matka**		**Otec**	
	B	Exp(B)	B	Exp(B)	B	Exp(B)
Vzdělání rodiče (ref. kat. bez maturity)						
SŠ	0,41***	1,50	0,45***	1,57	0,27**	1,31
VŠ	0,89***	2,43	0,86***	2,35	0,80***	2,22
Pohlaví (žena-muž)	0,25**	1,29	0,28**	1,32	0,29***	1,34
Konstanta	0,55***	1,74	0,63***	1,87	0,71***	2,04
Nagelkerke R^2		0,04		0,04		0,04

Zdroj: Jeden svět na školách, spojené soubory 2012, 2014, 2017, N=3404

Poznámka: Statistická signifikance: *** p<0.001 ** p<0.01 * p<0.05 + p<0.1

Regresní model obsahuje dichotomické proměnné pro určení období sběru dat. Tyto hodnoty neprezentujeme.

U modelů byl proveden test multikolinearity, kdy žádná proměnná nevykazovala hodnotu VIF (Variance Inflation Factor) vyšší než 1,021

V tento moment je vhodné uvést i predikované hodnoty, marginal effects, jež nám umí říci v procentech předpokládaný záměr volit při ostatních hodnotách v rovnici držených na průměrných hodnotách. Při pohledu na ně lze již poměrně jasně vidět, že predikované hodnoty se liší pouze velmi slabě. Rozdíly mezi procenty nepřesahují hranici jednotek, a to ani v kategorii středoškoláků. Proto nelze **H3A** potvrdit.

Tabulka 3.2. Procentuálně vyjádřený predikovaný záměr volit podle vzdělání (marginal effects)

	Rodiče dohromady		**Matka**		**Otec**	
	Dcera	Syn	Dcera	Syn	Dcera	Syn
Vzdělání rodiče						
ZŠ	60	61	65	65	63	67
SŠ	67	73	70	76	68	74
VŠ	76	83	77	83	76	85

Signifikance: p vždy < 0,001
Zdroj: Jeden svět na školách, spojené soubory 2012, 2014, 2017, N=3404

To do jaké míry může ovlivňovat vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit pohlaví potomků ukazuje Tabulka 3.2. Můžeme vidět, že efekt vzdělání rodičů se podle pohlaví potomků příliš neliší. Lze pozorovat mírný nesignifikantní náznak, že efekt vzdělání obou rodičů a otců by mohl být nepatrně silnější u chlapců, nicméně jde o náznak jdoucí mimo hranici signifikance, tudíž jej nelze považovat za významný.

U matky pak nevidíme nic, co by mluvilo ve prospěch hypotézy, že by matky měly více ovlivňovat dcery. Regresní koeficient interakcí je u nich velmi slabě kladný a nesignifikantní. Hypotézu **H3B** tedy můžeme zamítat. Ačkoliv tedy pohlaví samo o sobě ovlivňuje záměr volit středoškoláků (Tabulka 3.1), nelze říci, že by se na základě něj vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit u středoškoláků lišil, což lze říci jak o efektu otce, tak a matky.

Tabulka 3.3. Prediktory záměru volit středoškoláků (vzdělání rodičů, pohlaví a interakce vzdělání rodičů a pohlaví)

	Rodiče dohromady		**Matka**		**Otec**	
	B	Exp(B)	B	Exp(B)	B	Exp(B)
Vzdělání rodiče (ref. kat. bez maturity)						
SŠ	0,28*	1,32	0,41**	1,50	0,23	1,26
VŠ	0,70***	2,02	0,77***	2,17	0,62***	1,87
Pohlaví (žena-muž)	0,01	1,01	0,20	1,22	0,18	1,20
Interakce						
Chlapec*SŠ	0,29	1,34	0,11	1,11	0,09	1,09
Chlapec*VŠ	0,41+	1,51	0,18	1,19	0,39+	1,47
Konstanta	0,67***	1,95	0,66***	1,94	0,76***	2,15
Nagelkerke R^2		0,04		0,04		0,04

Zdroj: Jeden svět na školách, spojené soubory 2012, 2014, 2017, N=3404

Poznámka: Statistická signifikance: *** p<0.001 ** p<0.01 * p<0.05 + p<0.1

Regresní model obsahuje dichotomické proměnné pro určení období sběru dat. Tyto hodnoty neprezentujeme.

U modelů byl proveden test multikolinearity, kdy žádná proměnná nevykazovala hodnotu VIF (Variance Inflation Factor) vyšší než 1,021

5.3. Efekt podle věku středoškoláka

To zda a nakolik se mění efekt vzdělání rodičů s rostoucím věkem nám může ukázat Tabulka 4.1.. S přidáním věku do regresní analýzy můžeme pozorovat jednak, že efekt vzdělání rodičů se ukazuje jako ještě silnější než dosud, a jednak, že věk samotný signifikantně pozitivně ovlivňuje záměr středoškoláků volit (Tabulka 4.1. - Model 1). Se zahrnutím interakcí věku a vzdělání rodičů do analýzy pak lze pozorovat, že efekt vzdělání rodičů se podle věku mění, neboť kategorie starších potomků středoškoláků vykazuje signifikantní negativní efekt, a to na hladině spolehlivosti pod 1% (Tabulka 4.1. – Model 2). Můžeme tedy říci, že se vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit s věkem snižuje. Nejvýrazněji slábne efekt vzdělání rodičů na záměr středoškoláků volit u potomků vysokoškoláků. Poznatek o klesajícím efektu vzdělání rodičů je v souladu s hypotézou **H4**, již tedy můžeme potvrdit.

Tabulka 4.1. Prediktory záměru volit středoškoláků (vzdělání rodičů, věk, interakce vzdělání rodičů a věku)

	Model 1		Model 2	
	B	Exp(B)	B	Exp(B)
Vzdělání rodiče (ref. kat. bez maturity)				
SŠ	0,45***	1,57	0,69**	1,98
VŠ	0,95***	2,60	1,52***	4,57
Věk	0,62***	1,85	1,18***	3,24
Interakce				
Věk*SŠ			-0,50	0,61
Věk*VŠ			-1,27**	0,28
Konstanta	0,30*	1,35	0,04	1,04
Nagelkerke R^2		0,05		0,06

Zdroj: Jeden svět na školách, spojené soubory 2012, 2014, 2017, N=3404

Poznámka: Statistická signifikance: *** p<0.001 ** p<0.01 * p<0.05 + p<0.1

Regresní model obsahuje jako kontrolní proměnné pohlaví a rok sběru

U modelů byl proveden test multikolinearity, kdy žádná proměnná nevykazovala hodnotu VIF (Variance Inflation Factor) vyšší než 1,026

5.4. Vysvětlení vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit - analýza

Možná vysvětlení vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků ukazuje Tabulka 5.1. Ta ukazuje, nakolik lze vysvětlit záměr volit prostřednictvím jednotlivých příspěvků – životní úrovně, typu školy a získávání informací od rodičů (při kontrole pohlaví, věku a roku sběru). Do jaké míry lze vysvětlit efekt vzdělání rodičů jednotlivými příspěvky bude možné pozorovat na tom, jak se mění efekt vzdělání rodičů s přidáváním jednotlivých proměnných do analýzy.

Tabulka 5.1. Prediktory záměru volit – modely s životní úrovní, typem školy a informováním se od rodičů

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	B	Exp(B)	B	Exp(B)	B	Exp(B)	B	Exp(B)
Vzdělání rodiče (ref. kat. bez maturity)								
SŠ	0,45***	1,57	0,42***	1,52	0,27*	1,31	0,25*	1,28
VŠ	0,95***	2,60	0,87***	2,38	0,47***	1,60	0,44***	1,55
Věk	0,62***	1,85	0,71***	2,03	0,85***	2,35	0,90***	2,45
Vnímaná životní úroveň (nízká-vysoká)			0,47**	1,60	0,45**	1,57	0,43**	1,54
Typ školy (ref. SOU)								
SOŠ					0,50***	1,65	0,49***	1,63
Gymnázium					1,24***	3,47	1,23***	3,42
Informace od rodičů							0,26**	1,30
Konstanta	0,30*	1,35	-0,03	0,97	-0,54**	0,58	-0,62**	0,54
Nagelkerke R^2		0,05		0,06		0,09		0,10

Zdroj: Jeden svět na školách, spojené soubory 2012, 2014, 2017, N=3404

Poznámka: Statistická signifikance: *** p<0.001 ** p<0.01 * p<0.05 + p<0.1

Regresní model obsahuje jako kontrolní proměnné pohlaví, věk a rok sběru

U modelů byl proveden test multikolinearity, kdy žádná proměnná nevykazovala hodnotu VIF (Variance Inflation Factor) vyšší než 1,259

Základní efekt vzdělání rodičů při zahrnutí věku, pohlaví a roku sběru ukazuje Model 1, který celkově nyní umí vysvětlit již 5% celkového rozptylu záměru volit. Můžeme vidět, že potomci vzdělanějších rodičů mají 2,6 krát vyšší šanci mít zájem volit, než potomci rodičů bez maturity. V případě středoškoláků je to 1, 57 krát vyšší šance. V tabulce zobrazujeme i efekt věku, neboť jak se v minulé kapitole ukázalo, věk efekt vzdělání podmiňuje.

Na Modelu 2 můžeme zkoumat, nakolik se efekt vzdělání změní, když do analýzy přidáme vnímanou životní úroveň rodiny, v níž se středoškolák nachází. Tabulka ukazuje, že i když životní úroveň sama o sobě ovlivňuje záměr volit, kdy s nárůstem životní úrovně od nízké k vysoké se zvýší šance záměru volit 1,60 krát, efekt vzdělání rodičů redukuje životní úroveň jen nepatrně (rozdíl regresních koeficientů je v případě vysokoškolského vzdělání 8 a v případě kategorie středoškolského pouze 3 body, v přepočtu na šance je to 0,22 v případě vysokoškoláků a 0,05 u středoškoláků). Nelze říci, že by tedy efekt vzdělání rodičů bylo možné vysvětlit skrze životní úroveň rodiny.

Jinak to vypadá, přidáme-li do rovnice efekt typu školy (Model 3), jíž středoškolák navštěvuje. Regresní koeficienty vzdělání rodičů se zde redukují skoro na polovinu původních hodnot v obou kategoriích vzdělání rodičů. Můžeme tedy říci, že efekt vzdělání rodičů lze vysvětlit tím, že potomci výše vzdělaných rodičů chodí na jiný typ školy (kontingenční tabulka udává značně více potomků vysokoškoláků na gymnáziích, zatímco relativně více potomků učňů na učilištích, viz. Příloha 1.), než potomci rodičů bez maturity, a tak si zřejmě budují řadu ať už schopností či hodnot a motivací vedoucích k volebnímu záměru.

U tohoto modelu si zároveň můžeme všimnout toho, že současný model je již schopen vysvětlit 9% celkového rozptylu záměru volit. Co také můžeme pozorovat je, že s přidáním typu školy výrazněji narostl efekt věku. Možným vysvětlením tohoto fenoménu je to, že typy škol se mohou lišit na základě věku, kdy učební obory bez maturity jsou pouze tříleté, a tak jsou věkově vychýlené, a tedy přebírají část efektu školy.

Model 4 pak ukazuje, nakolik lze efekt vzdělání vysvětlit prostřednictvím získávání informací od rodičů. Zde můžeme vidět, že ač toto získávání informací od rodičů samo o sobě záměr volit ovlivňuje, efekt vzdělání rodičů příliš vysvětlit nemůže. Výsledný model vysvětluje již 10% celkového rozptylu záměru volit. Efekt věku opět o něco narostl, informování od rodičů zřejmě může souviset s věkem, kdy mladší studenti zřejmě mluví se svými rodiči častěji, než starší.

6. Diskuse

Naše analýza tedy potvrzuje, že existuje pozitivní vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků. Regresní model při kontrole věku, pohlaví a roku sběru ukazuje, že potomci vysokoškoláků mají 2,60 krát větší šanci projevit záměr účastnit se voleb, než potomci rodičů bez maturity, zatímco potomci středoškoláků vykazují 1,57 krát vyšší šanci. To je tedy plně v souladu s tím co naznačovala literatura jak u nezletilých a adolescentů (Kudrnáč, 2018, Kim & Lim, 2018), tak u mladých dospělých (Gidengil et. al., 2016).

Na základě toho bylo zkoumáno, nakolik tento vztah ovlivňuje čas, pohlaví (jak rodičů, tak potomků) a věk. U času a pohlaví jsme nenalezli žádný statisticky významný efekt, jenž by ukazoval, že se vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků podle těchto proměnných liší. Drobnou tendenci jde sice sledovat u silnějšího ovlivnění chlapců oproti dívkám, nicméně není statisticky signifikantní a tudíž neprůkazná. Nelze tedy říci, že by rodiče silněji svým vzděláním ovlivňovali potomky stejného pohlaví, tedy matky více ovlivňovaly dcery, zatímco otcové více syny, jak tomu ukazuje u rodičovských vzorů (efekt hlasování rodičů na hlasování potomků) Bhatti a Hansen (2012).

Můžeme tedy potvrdit hypotézu **H2** tvrdící, že se efekt vzdělání rodičů nemění s časem, zatímco **H3** (ať už podhypotézu A či B) tvrdící, že se efekt mění podle pohlaví rodičů či potomků, potvrdit nemůžeme.

Vztah oproti tomu prokazatelně ovlivňuje věk středoškoláka, kdy s rostoucím věkem klesá efekt vzdělání rodičů na záměr středoškoláků volit. Nejvíce je pak tento pokles efektu vzdělání rodičů patrný u potomků vysokoškoláků. Hypotézu **H4** můžeme tedy potvrdit – věk skutečně ovlivňuje efekt vzdělání rodičů, a to signifikantně negativně.

Tento pokles na jednu stranu koresponduje literaturou zmiňující, že efekt rodičů by měl s věkem slábnout, neboť jedinci více času tráví mimo domov a budují si osobní autonomii (Šerek & Umemura, 2015), na druhou stranu ale je částečně v rozporu s výzkumy, jež ukazovaly efekt vzdělání rodičů na politickou participaci dospělých respondentů (např. Verba et. al. 2003, 2005). V tomto ohledu by jistě dávalo smysl v budoucnu vytvořit aktuální analýzu, jež by zkoumala, zda lze nalézt efekt vzdělání

rodičů i u respondentů vyššího věku, nebo v tomto období již jejich efekt kompletně a nevratně vymizel.

V daném kontextu studií věnujících se politickým záměrům a postojům lze najít bohužel poměrně málo literatury, jež by nabízela nějaké spolehlivé vysvětlení, proč s nárůstem věku jsou potomci méně ovlivněni rodiči – v našem případě prostřednictvím jejich vzdělání. Bhatti a Hansen připisují mladým dospělým v kontextu volebního chování efekt odstěhování od rodičů (2012), nicméně vzhledem k naší populaci můžeme jen těžko posoudit, zda je možné toto aplikovat na české středoškoláky. Z hlediska toho, jak současní středoškoláci bydlí, toho víme po stránce empirických výzkumů poměrně málo. Data Eurostatu nicméně ukazují, že v České republice se potomci odstěhovávají od rodičů v relativně vysokém věku, kdy průměr činí přibližně 26 let (Eurostat, 2018), zatímco průměr v Dánsku, o kterém mluví Bhatti a Hansen, je už kolem 21, proto nepovažujeme efekt odstěhování od rodičů v kontextu analýzy českých středoškoláků za příliš pravděpodobný.

Má nicméně smysl se zamyslet nad tím, zda zde nefunguje podobný základ jako u odstěhování od rodičů, tedy to, že jedinci netráví s rodiči už tak mnoho času jako v dětství, a tak na ně v kontextu možné socializace či (de)mobilizace působí jiné faktory. Roli zde pak může hrát pokles sledování vzoru a jeho nápodoby, případně pokles komunikace a tím pádem pokles subjektivních norem čerpaných z daného sociálního prostředí. Všechny tyto návrhy nechť čtenářům poslouží jako možný námět pro budoucí výzkum.

Ústředním pilířem naši práce nicméně byla především snaha vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit vysvětlit. V naší logistické regresní analýze jsme postupným přidáváním proměnných zkoumali, nakolik lze vysvětlit vztah prostřednictvím životní úrovně, typu školy či informování se od rodičů o společenských a politických tématech.

Při analýze jsme nejdříve testovali možný mediační efekt životní úrovně, nicméně analýza ukázala, že ač životní úroveň sama o sobě ovlivňuje záměr volit jedince, efekt vzdělání rodičů příliš nevysvětluje.

Dále jsme v analýze zkoumali, jak se model změní při přidání typu školy, již jedinec navštěvuje. Zde se ukázalo, že typ školy skutečně nejen, že sám značně ovlivňuje záměr volit středoškoláků, ale také umí částečně vysvětlit efekt vzdělání rodičů, kdy regresní koeficienty vzdělání rodičů poklesly skoro na polovinu. Lze tedy říci, že efekt

vzdělání rodičů lze vysvětlit tak, že potomci vzdělanějších rodičů navštěvují častěji jiný typ školy, než potomci těch méně vzdělaných.

Typ školy pravděpodobně bude podobně jako vzdělání samotné představovat ve vztahu k volbám stupeň kognitivních schopností (Denny & Doyle, 2008), občanských znalostí (Kudrnáč, 2017b) či schopnost abstraktní myšlení, jež je k pochopení politiky a tak i rozhodování ve volbách nezbytné. Škola jedinci skrze výuku může poskytovat v různé míře ony politické hodnoty vedoucí k volební účasti jedince směřující, jako je politický zájem, pocit povinnosti volit, politické efektivity (Linek, 2013, Wolfinger & Rosenstone, 1980), případně mohou hrát roli sociální sítě na školu navázané.

Nakonec pak jsme zkoumali, jak lze vysvětlit záměr volit politicky stimulujícím prostředím ve formě získávání informací o politice a společnosti v rodině. Ukázalo se, že při kontrole předchozích jmenovaných proměnných tato proměnná efekt vzdělání nevysvětluje.

Pro budoucí výzkum navrhujeme testovat tato vysvětlení ještě pomocí datových souborů využívajících sofistikovanějších konstruktů, jež by byly schopny pokrýt například kompletní význam politicky stimulujícího prostředí v domácnosti, případně poskytly i proměnné pro možnost testování rodičovského vzoru, tedy obsahovaly proměnnou rodičovské volby. Výsledky této analýzy je proto třeba brát jako indikativní náhled na možný mechanismus přenosu vzdělání na záměr volit středoškoláků naznačující, že důležitou roli ve vysvětlení hraje typ školy, již jedinec navštěvuje. V českém prostředí by bylo k navazující analýze využít datového souboru České panelové šetření domácností (CHPS), jenž poskytuje výhodu v tom, že zahrnuje data za celé domácnosti, tedy minimalizovala by se chybovost vypovídání potomků o charakteristikách rodičů.

7. Závěr

Budoucí vývoj demokratických států leží v rukou budoucích voličů, a to včetně prvovoličů i nezletilých, kteří ještě volit nemohou. Na tomto přelomu mezi dětstvím a dospělostí se nachází středoškoláci, jejichž záměru volit se věnovala tato práce. Protože vzdělání je považováno za významný prediktor volební účasti u dospělých (Linek, 2018), existuje prokazatelná konzistence mezi participací rodičů a potomků (Neurndorf & Smets, 2018) přičemž i vzdělání se mezigeneračně reprodukuje (Eccles & Davis-Kean, 2005), považovali jsme za přínosné věnovat se vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit u středoškoláků. Pozitivní efekt vzdělání rodičů na volební chování potomků již prokázal Gidengil et. al. (2016) u finských mladých dospělých, Kim a Lim (2018) mezinárodně u nezletilých a Kudrnáč (2018) u českých nezletilých a Kim a Lim (2018), nicméně kompletní populace českých středoškoláků v tomto ohledu byla opomenuta.

Ke zkoumání tohoto vztahu, co jej podmiňuje a jak lze vysvětlit jsme užívali datový soubor *Jeden svět na školách* 2012, 2014 a 2017, jenž pro organizaci Člověk v tísni sbíraly agentury Millward Brown a Median. Na základě výsledků našeho bádání můžeme říci následující:

Prokázali jsme, že existuje pozitivní vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků, tento vztah ukazuje, že potomci vysokoškoláků mají 2,60 krát vyšší šanci projevit záměr volit a potomci středoškoláků 1,57 krát vyšší šanci v porovnání s potomky rodičů bez maturity v modelu při kontrole roku sběru, vzdělání a věku.

S rostoucím věkem se snižuje efekt vzdělání rodiče na záměru volit, přičemž se zároveň ukazuje, že nejvíce se osamostatňují od vlivu rodičů potomci vysokoškoláků. Pro další výzkum bychom považovali za přínosné, kdyby vznikly longitudinální studie mapující, v čem se jednotlivé věkové skupiny adolescentů a mladých dospělých liší ve vztahu k přejímání politických postojů a intencí.

Zkoumali jsme také, zda efekt neovlivňuje čas a pohlaví (jak rodičů, tak potomků). Ani jedna z těchto proměnných nevykazovala statisticky signifikantní efekt, jenž by prokázal, že se podle této proměnné efekt vzdělání rodičů na záměr volit středoškoláků mění.

Jak lze vztah mezi vzděláním rodičů a záměrem volit vysvětlit?

Literatura mluví o čtyřech možných způsobech, jakými se může vzdělání rodičů přenášet na potomky. Jednak zmiňuje to, že vzdělaní rodiče sami častěji volí, a tak představují pro své potomky vzor, jenž si potomci skrze sociální učení osvojují (Kapitola 2.5.1.). Další možný výklad mluví o tom, že vzdělanější rodiče poskytují svým potomkům politicky stimulujícím prostředí v domácnosti (Kapitola 2.5.2.), kdy rodiče disponují politickými hodnotami, jako je například pocit politické efektivity či pocit povinnosti volit, a se svými potomky častěji o politice mluví. Dále literatura mluví o efektu vzdělání rodičů v kontextu reprodukce vzdělanostní nerovnosti, kdy potomci vzdělanějších rodičů budou častěji mít vzdělanější potomky, kteří prostřednictvím vzdělání získají řadu schopností a hodnot, jež je volební účasti povedou (Kapitola 2.5.3.), a nakonec pak literatura mluví o tom, že vzdělání rodičů reprezentuje socioekonomický status či životní úroveň (Kapitola 2.5.4.).

V naší analýze jsme se tak snažili tyto přístupy testovat. Pro indikátor mezigeneračního přenosu vzdělání jsme s ohledem na fakt, že mluvíme teprve o středoškolácích, užívali typ školy, za indikátor socioekonomického statusu jsme užívali životní úroveň a jako indikátor politicky stimulujícího prostředí pak, zda jedinci získávají informace od rodičů, což nicméně pokrývá pouze jednu rovinu pojmu, a proto je třeba toto v analýze brát v patrnosti. Možné vysvětlení rodičovským vzorem bohužel na souboru nebylo možné testovat.

Analýza ukazuje, že životní úroveň a informování se od rodičů, i když samy záměr volit ovlivňují, příliš vztah nevysvětlují.

Oproti tomu typ školy lze v tomto kontextu považovat za částečný mediátor, který dovede regresní koeficient vzdělání rodičů snížit skoro na polovinu původního. Lze tedy říci, že část efektu vzdělání rodičů je způsobená tím, že potomci vzdělanějších rodičů častěji chodí na jiný typ školy než potomci těch méně vzdělaných, a prostředí a výuka na těchto školách je může různě stimulovat k jejich záměru volit.

Pro další výzkum doporučujeme výzkum replikovat na souboru umožňujícím testovat i možný mediační efekt rodičovského vzoru za užití proměnné volební účasti rodičů, a ideálně soubor disponují indikátory kompletně pokrývající koncept politicky stimulujícího domácího prostředí. Taktéž by se další výzkum mohl zaměřit na to, co způsobuje pokles efektu vzdělání rodičů se zvyšujícím se věkem, případě, zda je vztah s věkem klesá kontinuálně a nevratně, tedy zda vzdělání rodičů dospělé potomky ovlivňuje, či nikoliv.

8. Seznam použité literatury:

Achen, Ch. & Blais, A. (2016). Intention to Vote, Reported Vote, and Validated Vote. In: Elkink, J. A. & Farrell, D., M. (Eds.): *The Act of Voting*. London, New York: Routledge

Ajzen, I. (1991). *The theory of planned behavior.* Organizational Behavior and Human Decision Process, 50: 179–211.

Andolina, M. W., Jenkins, K., Zukin, C. & Keeter, S. (2003). *Habits from Home, Lessons from School: Influences on Youth Civic Development*. Political Science and Politics 02: 275-280.

Arnett, J. J. (2006) Socialization in emerging adulthood: From the family to the wider world, from socialization to self-socialization. In: Grusec, J.E. & Hastings, P.D. (eds.) *Handbook of socialization: Theory and research.* New York, London: Guildford Press, pp. 208-231. [NON VIDI.]

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory.* New York: General Learning Press.

Beck, L., & Ajzen, I. (1991). *Predicting dishonest actions using theory of planned behavior.* Journal of Research in Personality, 25: 285–301.

Bhatti, Y., and K. M. Hansen. (2012). *Leaving the Nest and the Social Act of Voting: Turnout among First-Time Voters*. Journal of Elections, Public Opinion and Parties, 22(4): 380–406

Blais, A. & Rubenson, D. (2013). *The Source of Turnout Decline New Values or New Contexts?*. Comparative Political Studies. 46: 95-117.

Braungart, R. G. & Braungart, Margaret M. (1975). *Family, School, and Personal Political Factors in Student Politics: a Case Study of the 1972 Presidential Elections*. Journal of Marriage and Family 37 (4): 823-839.

Buriánek, J. (1988). *K pojetí sekundární analýzy.* Sociologický Časopis / Czech Sociological Review, 24(1): 74-92.

Coffe, H. & Voorpostel, M. (2011). Intergenerational transmission of political participation: the importance of parental level of education, In *ECPR General Conference 2011, University of Iceland*, Reykjavik, Iceland, August 25–27.

Denny, K. & Doyle, O. (2008). *Political Interest, Cognitive Ability and Personality: Determinants of Voter Turnout in Britain.* British Journal of Political Science 38(2): 291–310.

Dinas, E. (2010) *The Impressionable years: The Formative Role of Family, Vote and Political Events During Early Adulthood.* Florence: European University Institute

Eccles, J. S., & Davis-Kean, P. E. (2005). *Influences of parents' education on their children's educational attainments: The role of parent and child perceptions*. London Review of Education, 3(3), 191–204.

Eurostat (2018) *Estimated average age of young people leaving the parental household by sex* [Webová stránka]. URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do

Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison‑Wesley

Flanagan, C., & Levine, P. (2010). *Civic engagement and the transition to adulthood.* The Future of Children, 20(1).

Galais, C. (2018). *How to Make Dutiful Citizens and Influence Turnout: The Effects of Family and School Dynamics on the Duty to Vote.* Canadian Journal of Political Science, 51(3), 599-617.

Gidengil, E., Wass, H., & Valaste, M. (2016). *Political Socialization and Voting. Political Research Quarterly*, 69(2), 373–383.

Glasberg, D & Shannon, D. (2011). *Political sociology: Oppression, resistance, and the state.* Thousand Oaks: Pine Forge Press.

Granberg, D., & Holmberg, S. (1990). *The Intention-Behavior Relationship Among U.S. and Swedish Voters.* Social Psychology Quarterly, 53(1), 44-54.

Heller, D. (2014) *Psychologie vývojová a osobnosti*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.

Hess, D. & Torney J. (1968). *The Development of Political Attitudes in Children.* New York: Anchor Books [NON VIDI.]

Hoskins B., Janmaat J.G., Han Ch. & Muijs D.(2016) *Inequalities in the education system and the reproduction of socioeconomic disparities in voting in England, Denmark and Germany: the influence of country context, tracking and self-efficacy on voting intentions of students age 16–18*, Compare: A Journal of Comparative and International Education, 46(1): 69-92.

Hyman, H. (1959). *Political Socialization: A Study in the Psychology of Political Behaviour.* New York: Free Press. [NON VIDI.]

Jennings, K., R. Niemi. (1974). *The Political Character of Adolescence: The Influence of Families and Schools*. Princeton: Princeton University Press.

Jennings, M. Kent & Langton, Kenneth P. (1969). *Mothers versus fathers – formation of political orientations among young Americans*. Journal of Politics, 31(2): 329–358. [NON VIDI.]

Jennings, M. Kent & Niemi, Richard G. (1971) *Division of political labor between mothers and fathers*. American Political Science Review, 65(1): 69–82. [NON VIDI.]

Jennings, M., Stoker, L., & Bowers, J. (2009). *Politics across Generations: Family Transmission Reexamined.* The Journal of Politics, 71(3), 782-799.

Kahne, J., N. Lee, and J. Feezell. (2013). *The Civic and Political Significance of Online Participatory Cultures among Youth Transitioning to Adulthood.* Journal of Information Technology & Politics10 (1): 1–20.

Kahne, J., N. Lee, and J. Feezell. (2013).*The Civic and Political Significance of Online Participatory Cultures among Youth Transitioning to Adulthood*. Journal of Information Technology & Politics10 (1): 1–20.

Kasara, K., & Suryanarayan, P. (2015). *When Do the Rich Vote Less Than the Poor and Why? Explaining Turnout Inequality across the World*. American Journal of Political Science, 59(3), 613 627.

Kim, H. & Lim, E. (2019) *A cross-national study of the influence of parental education on intention to vote in early adolescence: the roles of adolescents' educational expectations and political socialization at home*, International Journal of Adolescence and Youth, 24(1), 85-101.

Krejčí, O. (2004). *Politická psychologie.* Praha: Ekopress.

Kudrnac, A. & Lyons, P. (2017). *Parental Example as a Motivation for Turnout among Youths.* Political Studies. 65. 43-63.

Kudrnáč, A. (2017a). *Determinants of Czech Youths' Political Attitudes* (Disertační práce) Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

Kudrnáč, A. (2017b). *Vliv klimatu školní třídy a jejího socioekonomického složení na občanské znalosti a postoj k volební účasti.* Sociologický časopis. 53. 209-240.

Kudrnáč, A. (2018) Volební účast očima dětí a vliv rodičovského vzdělání In: Hamplová, D. & Katrňák, T. (eds.). (2018). *Na vzdělání záleží. Jak vzdělanostní rozdíly ovlivňují osudy lidí v české společnosti.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Kudrnáč, A., & Lyons, P. (2018). *Political Inequality among Youth.* YOUNG, 26(5), 484–504.

Langton, K. P. (1969). *Political socialization.* New York: Oxford University Press.

Lazarsfeld, P., & Franzen, R. (1945). *Prediction of Political Behavior in America.* American Sociological Review, 10(2), 261-273.

Lebeda, T., & Vlachová, K. (2006). *Aktivní občanství a spokojenost s demokracií v Evropě.* Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 42(1), 11-34.

Linek, L. (2012). Volební účast mladých a její vliv na volební výsledky In: Lukáš Linek (ed.) *Voliči a volby 2010*, Praha: Slon, Sociologický ústav AV ČR, str. 63–86.

Linek, L. (2018) Vzdělanostní nerovnosti v účasti na politice. In: Hamplová, D. & Katrňák, T. (eds.). *Na vzdělání záleží. Jak vzdělanostní rozdíly ovlivňují osudy lidí v české společnosti.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Linek, Lukáš. (2013). *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v letech 1990-2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

McClendon, M. J. (1976). *The Occupational Status Attainment Processes of Males and Females*. American Sociological Review

McFarland, D. A., & Thomas, R. J. (2006). *Bowling young: How youth voluntary associations influence adult political participation*. American Sociological Review, 71(3), 401–425.

Median (2014). *Technická dokumentace od dat z JSNS 2014*

Median (2017). *Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách z roku 2017*

Millward Brown (2012). *Technická dokumentace od dat z JSNS 2012*

Mitchel, M. N. (2012). Interpreting and Visualizing Regression Models Using Stata. College Station: Stata Press.

Neundorf, A., & Smets, K. (2017). *Political Socialization and the Making of Citizens.* Oxford Handbooks Online.

Oberle, C. D., and Valdovinos, C. A. M.. (2011). *Gender Differences in Parental Influence on the Next Generation's Political Orientations.* Journal of Multicultural, Gender and Minority Studies 5 (1): 1–6.

Paulsen, R. (1991). *Education, Social Class, and Participation in Collective Action.* Sociology of Education64(2): 96–110.

Plutzer, E. (2002). *Becoming a Habitual Voter: Inertia, Resources, and Growth in Young Adulthood*. The American Political Science Review, 96(1): 41-56

Powell, L. & Cowart, J. (2013). *Political Campaign Communication: Inside and Out.* Boston MA: Allyn & Bacon.

Procházková I. (2006). Vzdělávací systém České republiky v mezinárodním srovnání. In: Matějů, P. & Straková J. (eds.). *(Ne)rovné šance na vzdělání. Vzdělanostní nerovnosti v České republice.* Praha: Academia.

Příhodová, T., & Preiss, M. (2019). *Teorie plánovaného chování a její využití ve výzkumu.* Psychologie a její kontexty, 10(1): 39–49.

Rogers, T., & Aida, M. (2011). *Why Bother Asking? The Limited Value of Self-Reported Vote Intention*. SSRN Electronic Journal.

Rosenstone S. J. & Hansen J. M. (1993) *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: Macmillan.

Řeháková, B. (2000). *Nebojte se logistické regrese / Introducing Logistic Regression*. Sociologický Časopis / Czech Sociological Review, 36(4), 475-492.

Shulman, H. C. & DeAndrea, D. C. (2014). *Predicting Success: Revisiting Assumptions about Family Political Socialization*. Communication Monographs 81 (3): 386–406.

Simonová, Natalie & Soukup, Petr. (2009). *Reprodukce vzdělanostních nerovností v České republice po sametové revoluci v evropském kontextu.* Sociologický časopis. 45: 935-965.

Straková, J. & Simonová, J. (2013). *Vliv navštěvované střední školy na občanské postoje středoškoláků v ČR*, roč.7, 3: 27-47.

Šerek, J. (2017). *Noví mladí Masaryci? Podpora demokracie a jejích principů u českých adolescentů*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 53(2), 181-208.

Šerek, J., & Umemura, T. (2015). *Changes in late adolescents' voting intentions during the election campaign: Disentangling the effects of political communication with parents, peers and media.* European Journal of Communication, 30(3), 285–300.

Torney-Purta, J., Lehmann, R. Oswald, H. a Schulzm W. (2001). *Citizenship and education in twenty-eight countries*. Amsterdam: The International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál

Verba, S. , Burns, N & Schlozman, K.L. (2003). *Unequal at the starting line: Creating participatory inequalities across generations and among groups*. The American Sociologist 34(1-2): 45-69.

Verba, S., K. L. Schlozman, H. E. Brady. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Verba, S., Schlozman, K. L., & Burns, N. (2005). Family ties: Understanding the intergenerational transmission of political participation. In A. S. Zuckerman (Ed.), *The social logic of politics: Personal networks as contexts for political behavior* Philadelphia: Temple University Press, str. 99–114.

Wolfinger, R. E., S. J. Rosenstone. (1980). *Who Votes?* New Haven: Yale University Press.

9. Seznam obrázků a tabulek:

9.1. Obrázky

Obrázek 1.1. Možná vysvětlení vztahu mezi vzděláním rodičů a záměrem volit středoškoláků……15
Obrázek 2.1. Hypotézy……..19

9.2. Tabulky

Tabulka 1.1. Záměr volit středoškoláků……..23
Tabulka 1.2. Vzdělání matek středoškoláků……...24
Tabulka 1.3. Vzdělání otců středoškoláků.....24
Tabulka 1.4. Vzdělání rodičů středoškoláků (spojená proměnná)……..24
Tabulka 1.5. Respondenti podle pohlaví……...25
Tabulka 1.6. Respondenti podle věku…….25
Tabulka 1.7. Typ školy, kterou student navštěvuje…….26
Tabulka 1.8. Vnímaná životní úroveň středoškoláků……..27
Tabulka 1.9. Respondenti získávající informace od rodičů…….27
Tabulka 2.1. Prediktory záměru volit středoškoláků (vzdělání rodičů, čas a interakce vzdělání rodičů a času)……33
Tabulka 3.1. Prediktory záměru volit středoškoláků (vzdělání obou rodičů a pohlaví)….34
Tabulka 3.2. Procentuálně vyjádřený predikovaný záměr volit podle vzdělání (marginal effects)……35
Tabulka 3.3. Prediktory záměru volit středoškoláků (vzdělání obou rodičů, pohlaví a interakce vzdělání rodičů a pohlaví)……...36
Tabulka 4.1. Prediktory záměru volit středoškoláků (vzdělání rodičů, věk, interakce vzdělání rodičů a věku)……..37
Tabulka 5.1. Prediktory záměru volit – modely s životní úrovní, typem školy a informováním se od rodičů……38

Příloha 1.

Kontingenční tabulka zobrazující vztah vzdělání rodičů a typu školy potomků:

Vztah mezi vzděláním rodičů a typem školy potomků

		SOU	SOŠ	Gymnázium	Celkem
bez maturity	Počet	258	528	61	847
	%	8%	16%	2%	26%
	a.s. rezidua	10,1	5,9	-15,4	
SŠ	Počet	261	852	291	1404
	%	8%	26%	9%	42%
	a.s. rezidua	-0,2	6,9	-7,6	
VŠ	Počet	102	400	564	1066
	%	3%	12%	17%	32%
	a.s. rezidua	-9,3	-12,8	22,4	
Celkem		621	1780	916	3317
		19%	54%	28%	100%

Chí-kvadrát test			**Crammerovo V**	
Value	df	Sign.	Value	Sign.
585,459a	4	0,000	0,297	0,000

Zdroj: Jeden svět na školách 2012, 2014, 2017